

Oleh Dyachok*

 <https://orcid.org/0000-0002-0307-8159>

Wpływ *Kroniki Sarmacyey Europejskiej* Aleksandra Gwagnina na kroniki ukraińskie XVII–XVIII wieku¹

Streszczenie

W artykule wskazano, jakie treści z *Kroniki* Aleksandra Gwagnina interesowały autorów ukraińskich w wiekach XVII–XVIII i jak wykorzystywali je w swoich dziełach.

Już pod koniec XVI wieku w krajach Europy Zachodniej i Środkowej zaczęto zwracać uwagę na dzieło Gwagnina napisane w języku łacińskim pt. *Sarmatiae Europaeae Descriptio*. W Europie Wschodniej bardziej popularne było wydanie polskojęzyczne z 1611 roku pt. *Kronika Sarmacyey Europejskiej*. Z tego ostatniego źródła korzystali ukraińscy autorzy działający w XVII–XVIII wiekach. Zapożyczenia z niego i jego oddziaływanie można prześledzić w ponad dwudziestu pięciu zabytkach. Ukraińscy kronikarze XVII wieku interesowali się przeszłością swojego kraju, a także Litwy

* e-mail: oleg.dyachok@gmail.com

1 Artykuł ten powstał w oparciu o wcześniejszą publikację (O.O. Dáčok, *Vikoristannâ „Hroniki Ęvropejs'koï Sarmatii” âk dżerela ukraińskimi avtorami XVII–XVIII, [w:] Ęstoriografični ta dżereloznavčï problemi istorii Ukraïni: Ęstoriografâ ta dżereloznavstvo v časovomu vimiri: Miżvuzivs'kij zbirnik naukovih prac*, Redakcijnno-vidavničij viddil Dnipropetrovs'kogo nacional'nogo univiersitetu, Dnipropetrovs'k 2003, s. 224–241), do której wprowadzono zmiany i uzupełnienia.

Received: 25.11.2024. Verified: 15.01.2025. Accepted: 17.03.2025.

© by the author, licensee University of Lodz – Lodz University Press, Lodz, Poland. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license CC-BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Funding information: Not applicable. **Conflicts of interests:** None. **Ethical considerations:** The Authors assure of no violations of publication ethics and take full responsibility for the content of the publication. **The percentage share of the author in the preparation of the work is:** 100%. **Declaration regarding the use of GAI tools:** Not used.

i Polski, historią Kozaków zaporoskich. Autorów osiemnastowiecznych w dziele Gwagnina interesowała jedynie informacja o Kozakach.

W najszerszym zakresie wykorzystali *Kronikę Sarmacyey Europejskiej* nieznanego autor *Latopisu hustyńskiego* i Fieodosij Sofonowycz, którzy krytycznie odnosili się do podanych w niej treści. Głównym źródłem dzieła Stepana Łukomskiego była *Kronika* Gwagnina. W XVIII wieku nie wszyscy autorzy ukraińscy nawiązywali bezpośrednio do wydania z 1611 roku, w niektórych dziełach pozyskane z niej treści zajęły już wcześniej trwale miejsce w tradycji historiograficznej.

Słowa kluczowe: *Kronika Sarmacyey Europejskiej*, Aleksander Gwagnin, kroniki ukraińskie, *Kronika hustyńska*, Fieodosij Sofonowycz, Stepan Łukomski.

The Influence of Alessandro Guagnini's *Kronika Sarmacyey Europejskiej* on Ukrainian Chronicles of the 17th–18th Centuries

Summary

This article explores which parts of Guagnini's *Chronicle* were of interest to Ukrainian authors in the 17th and 18th centuries and how they incorporated these materials into their works.

Alessandro Guagnini's book written in Latin, *Sarmatiae Europeae Descriptio*, gained attention in Western and Central Europe as early as the late 16th century. However, in Eastern Europe, it was the Polish-language edition of 1611, *Kronika Sarmacyey Europejskiej*, that became widely known. Ukrainian authors of the 17th and 18th centuries used this edition as a primary source, with its content and influence evident in more than twenty-five historical records. Ukrainian chroniclers were interested in the past of their own land, as well as the histories of Lithuania and Poland, and the legacy of the Zaporizhzhian Cossacks. By the 18th century, however, Ukrainian authors focused primarily on the information about the Cossacks in Guagnini's work.

The *Kronika Sarmacyey Europskiej* was used most thoroughly by the anonymous author of the *Hustyn Chronicle* and by F. Sofonovych, both of whom engaged critically with its content. For S. Lukomsky's work, Guagnini's *Chronicle* served as the main source. By the 18th century, not all Ukrainian authors referred directly to the 1611 edition; in some cases, its content was adopted as part of an established historiographical tradition.

Keywords: *Kronika Sarmacyey Europskiej*, Alessandro Guagnini, Ukrainian chronicles, *Hustyn Chronicle*, F. Sofonovych, S. Lukomsky.

Dzieło Aleksandra Gwagnina wydawane w języku łacińskim w latach 1578 i 1581, jak i opublikowane w 1611 roku w języku polskim, było bardzo popularne w różnych krajach europejskich. Jego fragmenty ukazały się też w kilku zbiorach². Jako źródło *Kronikę* Gwagnina wykorzystało wielu autorów w XVII i XVIII wieku włącznie z ukraińskimi. Pod względem popularności wśród polskich kronikarzy XVI i początku XVII wieku w Europie Wschodniej, Gwagnin usytuował się zaraz za Marcinem Bielskim (czy Marcinem i Joachimem Bielskimi), Maciejem Strykowskiem i Marcinem Kromerem³.

-
- 2 O.O. Dăcok, *Arheografiâ vidan' tvoru A. Ġvan'ini ta fragmentiv z n'ogo*, [w:] *Dnipropetrovs'kij istoriko-arheografičnij zbirnik*, vip. 2, Vidavnictvo Geneza, Dnipropetrovs'k 2001, s. 302-316; D.S. Nalivajko, *Očima Zahodu. Receptiâ Ukraïni v Zahidnij Ęvropi XI-XVIII st.*, Vidavnictvo Osnovi, Kiïv 1998, s. 145, 375, 475, 506; K. Gis, *Twórczość historyczna Aleksandra Gwagnina*, Rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem prof. dr. hab. Jana Jurkiewicza, Poznań 2018, s. 98-106 (jestem wdzięczny dr. Kacprowi Gisowi za udostępnienie mi tekstu jego rozprawy doktorskiej).
- 3 N.P. Koval'skij, *Izvestiâ po istorii i geografii Ukrainy XVI veka v „Hronike Sarmatii Evropejskoj” Aleksandara Gvan'ini*, [w:] *Nekotorye problemy otečestvennoj istoriografii i istočnikovedeniâ: Sbornik naučnyh statej, Dnepropetrovs'kij gosudarstvennyj universitet, Dnepropetrovsk 1972*, s. 110; Ŭ.A. ĩsičenko, *Ukraïns'ka barokova proza v pošuku literaturnoi modeli počatktiv shidnoslov`âns'koï istorii*, [w:] *Pisemnist' Kiïvs'koï Rusi i stanovlennâ ukraïns'koï literaturi: Zb.nauk. prac'*, Vidavnictvo Naukova dumka, Kiïv 1988, s. 204; O.Ę.-Ā. Pahl'ovs'ka, *Ukraïns'ko-italijs'ki literaturni zv`âzki XV-XX st.*, Vidavnictvo Naukova dumka, Kiïv 1990, s. 20; D.S. Nalivajko, *Kozac'ka hristiâns'ka respublika (Zaporoz'ka Sič u zahidnoëvrops'kih istoriko-literaturnih pam`âtkah)*, Vidavnictvo Dnipro, Kiïv 1992, s. 58; O. Dzûba, *Pol's'ka kniga u bibliotekah Ukraïni XVIII st. (do istorii ukraïns'ko-pol's'kih kul'turnih vzaëmin)*, [w:] *„Ĭstinu vstanovlûe sud istorii”*. Zbirnik napošanu Fedora Pavloviča Ševčenko, t. 2: *Naukovi studii*, ĩnstitut ĩstorii Ukraïni NAN Ukraïni, Kiïv 2004, s. 370.
- W egzemplarzu wydania *Kroniki* Gwagnina z 1611 roku, przechowywanym w dziale „Rossica” Rosyjskiej Biblioteki Narodowej w Sankt Petersburgu (sygnatura 13.1.3.13), na pustej stronie poprzedzającej stronę tytułową znajduje się następujący odręczny wpis prawdopodobnie z XVIII wieku: „Siâ kniga ko učenosti Čelovëka prinadležašaâ i kto Ee mozet” čitat' Za učenogo čelovëka možno togo počest'” („Ta książka służy wykształceniu człowieka, a ktokolwiek może ją przeczytać, może być uznany za uczonego człowieka”).

Należy zauważyć, że określenie kronika (latopis), które tradycyjnie używane jest w literaturze naukowej wobec ukraińskich dzieł historycznych z wieków XVII i XVIII, jest stosowane warunkowo, ponieważ kroniki znacząco różnią się od tradycyjnych przykładów tego gatunku. W istocie jest to ogniwo przejściowe między rzeczywistymi kronikami a historycznymi badaniami naukowymi⁴.

Już w końcu XVI wieku w oparciu o łacińską *Sarmatiae Europaeae Descriptio* zostało napisane małe dzieło *Здѣ о двохъ монархіяхъ: Руской Московской и Лядской Польской* (*Tu o dwóch monarchiach: ruskiej moskiewskiej i laskiej polskiej*). W XVIII wieku zostało ono włączone do zbioru *Лѣтописци Волини и Оукраины* (*Latopiśce Wołynia i Ukrainy*). Wołodymyrowi Antonowyczowi znane były dwie redakcje tego zbioru. Rękopis jednej z nich należał do „ustawnika” międzygórskiego monastera Illi Koszczakowskiego, który był autorem kilku części należących do tego manuskryptu. Dlatego ten rękopis nazwano „zbiorem Illi Koszczakowskiego”. Powstał on pomiędzy 1700 i 1707 rokiem w Międzygórskim Monasterze Przemienienia Pańskiego w Kijowie. Obecnie znajduje się w dziale rękopisów Lwowskiej Biblioteki Naukowej imienia Wasyla Stefanyka Narodowej Akademii Nauk Ukrainy, kolekcja Ossolińskich, numer 2168. Wersja zawierająca inną redakcję należała do słynnego historyka Ołeksandra Łazarewskiego. Jurij Mycyk pisał, że nie przetrwała ona do naszych czasów, jednakże zbiór, w którym została zapisana został odnaleziony przez Wasilija Uljanowskiego i Natalię Jakowenko w Narodowej Bibliotece Ukrainy im. Wołodymyra Wernadskiego. Wspomniany zbiór składa się z dziesięciu części. Wołodymyr Antonowycz w 1888 roku opublikował część z nich i nadał zbiorowi tytuł *Latopis kijowski* (*Kronika kijowska*). On sam datował to dzieło na koniec pierwszej ćwierci XVII wieku. *Zdѣ o dvohъ” monarhiahъ”*... jest drugą częścią zbioru (s. 68–70). Na koniec XVI wieku datował ten tekst polski badacz Franciszek Sielicki. Oprócz opatrzonej tytułem cząstki, wyciągi z pracy Gwagnina weszły do najobszerniejszej pierwszej części manuskryptu (s. 1–67) pt. *Кроника Русская о Россійскихъ Самодержцехъ и великихъ царехъ, откуда и какъ быша, по-добаетъ взыкати. Здѣ воимемъ и услышимъ и обрящемъ отъ сего, яко отъ Августа, кесаря Римского корень ихъ вышелъ* („Kronika Ruska o rosyjskich samowładcach i wielkich carach, skąd i jak wyszli, należy szukać. Tutaj będziemy mieli, usłyszymy i dowiemy się, jak od Augusta, cesarza rzymskiego, wywodzi się ich pochodzenie”). Antonowycz zauważył, że niektóre wiadomości, jakie spotka się w tej części, weszły później do *Synopsisu*. Do dziewiątej części zbioru (s. 127–133) pt. *Выводъ народу Словенскому и Рускому* („Pochodzenie ludu słowiańskiego i ruskiego”) dołączono fragmenty z dzieła Gwagnina o rzekach Sarmacji. Dziesiąta cząstka manuskryptu (s. 133–135) jest kompilacją z kronik Gwagnina i Marcina

4 Ū.A. Mycyk, *Ukraińskie letopisi XVII veka: učebnoe posobie*, Dnepropetrovskij gosudarstvennyj universitet, Dnepropetrovsk 1978, s. 6–7; *Latopis hustyński*, oprac., przekł. i koment. H. Suszko, „Slavica Wratislaviensia” 2003, t. 124, „Acta Universitatis Wratislaviensis” nr 2547, s. 14.

Bielskiego mówiących o wydarzeniach z lat 1025–1378. Wszystkie wskazane części nie zostały opublikowane⁵. Być może w oparciu o *Kronikę* Gwagnina skomponowano również inne krótkie wiadomości należące do innych części manuskryptu. Przede wszystkim dotyczy to informacji o wygnaniu wojewody wołoskiego Petryła (Piotra Raresza) zwanego Podkową i o egzekucji Podkowy we Lwowie. Z dzieła Gwagnina mogły zostać zapożyczone wiadomości o zdobyciu Staroduba przez Polaków w 1535 roku, o próbie zajęcia przez Tatarów Dubna w 1577 roku, o zdobyciu przez Polaków Połocka (1579 roku), Wielkich Łuk (1580 roku) oraz o nieudanej próbie zajęcia Pskowa w 1581 roku. Jednak w *Kronice* Włocha żadnych wzmianek o wymarszu Polaków na Gdańsk w 1577 roku i Tatarów pod Ostrog w 1578 roku nie znajdziemy. Natomiast takie wraz z wymienionymi obecne są w Latopisie kijowskim⁶. Możliwe, że autor tego latopisu korzystał z innego źródła albo oprócz Kroniki Gwagnina miał jeszcze jakieś inne źródło (czy źródła).

Palinodia Zacharii Kopysteńskiego (1621 rok) zawiera *Каталогъ книгъ очителевъ, которыхся дотой книги оуживалв* (*Katalog ksiąg nauczycieli, których do tej księgi używano*). Wśród „nauczycieli” autor wskazał: „Алеѣандр Гвагнѣн кроникоръ” („Aleksander Gwagnin kronikarz”). W tekście znajdujemy tylko dwa nawiązania do jego dzieła: w opowiadaniu o pochodzeniu Rusinów od postaci biblijnych i o podporządkowaniu Metropolii Kijowskiej Konstantynopolowi⁷.

5 V. Antonovič, *Predislovie*, [w:] *Sbornik" lětopisej, odnosâšihâ k" istorii Ūžnoj i Zapadnoj Rusi, Izdannyj Kommissieû dlâ razbora drevnih" aktov, sostoâšej pri Kievskom", Podol'skom" i Volynskom" general"-Gubernatorě*, Tipografiâ G.T. Korčak"-Novickago, Kiev" 1888, s. XII, XV, XVII, XX, XXI; Ū.A. Mycyk, *Ukraińskie letopisi...*, s. 35; F. Sielicki, *Kronikarze polscy w latopisarstwie i dawnej historiografii ruskiej, „Slavia Orientalis” 1965, R. 14, nr 2, s. 170; Kronika Sarmacyey Europskiej, w ktorey sie zamyka krolestwo Polskie ze wszystkimi Państw, Xięstw, y Prowincjami swemi: tudzież też Wielkie Xięstwo Litew[skie], Ruskie, Pruskie, Zmudzkie, Inflantskie, Moskiewskie y część Tatarow. Przez Alexandra Gwagnina z Weron, Hrabie Pałacu Laterańskiego, Rycerza pasowanego, y Rotmistrza Jego K[rolewskiej] M[iętości] Pierwey Roku 1578. po Łacinie wydana. A teraz zaś z przyczynieniem tych Krolow, ktorych w Łacinskiej niemasz: Tudzież krolestw, Państw, Insuł, ziem, y Prowincij ku tey Sarmacyey przyległych: iako Graecyey, ziem Słowiańskich, Wołoszey, Pannoniey, Bohemiey, Germaniey, Daniey, Szwecyey, Gotyey, etc. Przez tegoż Authora z wielką pilnością Rozdziałami na X Ksiąg krociuchno zebrana, a z Łacińskiego na Polskie przełożona. Cum Gratia & Priuilegio S.R.M. w Krakowie, w Drukarniey Mikołaja Loba, Roku Pańskiego 1611, ks. III, s. 170; V.ĭ. Ul'ânov's'kij, N.M. Ākovenko, *Ukraiń's'kij pereklad Hroniki Strijkov's'kogo kincâ XVI - počatku XVII stolittâ, „Rukopisna ta knižkova spadšina Ukraïni” 1993, vip. 1, s. 6–7.**

6 *Kievskâ lětopis' (1241–1621)*, [w:] *Sbornik" lětopisej, odnosâšihâ k" istorii Ūžnoj i Zapadnoj Rusi, izdannyj Kommissieû dlâ razbora drevnih" aktov, sostoâšej pri Kievskom", Podol'skom" i Volynskom" General"-Gubernatorě*, Tipografiâ G.T. Korčak"-Novickago, Kiev" 1888, s. 75–76; *Kronika Sarmacyey Europskiej*, ks. I, s. 122, 201, 206–208, 211–215, ks. II, s. 102, 107; F.M. Sobieszczański, Gwagnin, [w:] *Encyklopedyja Powszechna*, nakład, druk i własność S. Orgelbranda, Księgarza i Typografa, Warszawa 1862, t. 11 (Gui-Hof), s. 76–83.

7 Lev Krevza's "Obrona iednosti cerkiewney" and Zaxarija Kopysten'skuj's "Palinodija", with an Introduction by O. Pritsak and B. Struminski, Harvard (Harvard Library of Early Ukrainian

Opis wydarzeń, które miały miejsce na Litwie w latach 1581–1587, zapożyczony z *Kroniki Gwagnina* autor dzieła *Кроника словяно-русская о панствах русских, польских и литовских* (*Kronika słowiańsko-ruska o państwach ruskich, polskich i litewskich*), która weszła do wybranych chronografów ukraińskich⁸.

Niektóre wiadomości z *Kroniki Włocha*, według Josefa Perwolfa, weszły do *Кройники о початку словенского російского народа* (*Kroniki o początku słowiańskiego rosyjskiego narodu*) ułożonej około połowy XVII wieku⁹.

Zapozyczenia z *Kroniki Sarmacyey Europejskiej* obecne są w chronografie ukraińskim, zwłaszcza w jego drugiej redakcji, napisanej zdaniem Мусыка między 1611 a 1632–1648 rokiem. Podaje on wiadomości pochodzące z dzieła Gwagnina o historii starożytnej Rusi, Litwy i Polski. Według Мусыка i Jurija Kniażkowa z tej kroniki zostały zapożyczone *Повесть о Ивоне, Господару Волоском* („Opowieść o Iwonie, gospodarze wołoskim”) i *Повесть о Подкове* („Opowieść o Podkowie”). Sam kompilator wielokrotnie odwoływał się do Gwagnina. Później, jak podkreśliła Ołena Apanowycz, ukraiński chronograf w drugiej redakcji włączył do swego zbioru Leontij Boboliński¹⁰. Częścią chronografu, jak ustalił Mykoła Kowalski, jest małe dzieło *Короткое вписание кройники Полскої według власности наступования вдного по другом всьх кнѣжат и крольов народу того* (*Krótkie opisanie kroniki polskiej według własności następowania jednego po drugim wszystkich książąt i królów narodu tego*), włączonego do kodeksu rękopiśmiennego F.IV.152 (k. 1–24w) z działu rękopisów Rosyjskiej Biblioteki Narodowej w Sankt Petersburgu. W opowiadaniu o Zygmuncie I jest odnośnik: „Мартинъ Белский, и Александр Квангнин Хройникари Полские пишут...” („Martin

Literature. Texts, vol. VIII), Cambridge 1987, s. 85, 556; N.P. Koval'skij, *Izvestiâ...*, s. 125; V. Brehunenko, P. Bojko, A. Zaâc', *Prostorovi meži ukraïns'kogo svitu: kompleks uâvlen' ta iñnâ realizaciâ v rann'omodernij Ukraïni (XVI–XVIII st.)*, Ìnstitut ukraïns'koï arheografii ta dżereloznavstva imeni M.S. Gruševs'kogo, L'viv–Kiïv 2023, s. 98–99.

8 A. Rogow, *Maciej Strykowski i historiografia ukraińska XVII wieku*, „*Slavia Orientalis*” 1965, R. 14, nr 3, s. 317, 319.

9 Ì. Pervol'f", *Slavâne, ih' vzaimnyâ otnošeníâ i svâzi*, Tipografiâ K. Kovalevskago, Varšava 1888, t. 2: *Slavânskaâ ideâ v"literaturě do XVIII veka*, s. 442.

10 A.I. Rogov, *Russko-pol'skie kul'turnye svâzi v èpohu Vozroždeniâ (Strykovskij i ego Hronika)*, Izdatel'stvo Nauka, Moskva 1966, s. 297; Û.P. Knâz'kov, *Nekotorye voprosy publikacij ukraïnskogo hronografa*, [w:] *Analiz publikacij istočnikov po otečestvennoj istorii*, Dnepropetrovskij gosudarstvennyj universitet, Dnepropetrovsk 1976, s. 76, 78, 80; Û.P. Knâz'kov, *Ukraińskij hronograf v otečestvennoj istoriografii*, [w:] *Aktual'nye istoriografičeskie problemy otečestvennoj istorii XVII–XIX vekov: Sbornik naučnyh trudov*, Dnepropetrovskij gosudarstvennyj universitet, Dnepropetrovsk 1982, s. 76, 80; Û.P. Knâz'kov, *Ukraińskij hronograf kak istočnik po otečestvennoj istorii. Avtoreferat dissertacii ... kandidata istoričeskikh nauk*, Moskovskij gosudarstvennyj universitet, Moskva 1984, s. 5, 8–16; E.M. Apanovič, *Rukopisnaâ svetskaâ kniga XVIII veka na Ukraine: Istoričeskie sborniki*, Izdatel'stvo Naukova dumka, Kiev 1983, s. 85, 91.

Bielski i Aleksander Gwagnin kronikarze polscy piszą...”)¹¹. Na podstawie *Kroniki Sarmaczey Europskiej* powstała opowieść *Гисторiа в Ивони волоском Гѣди* („Historia o Iwoni, gospodarze wołoskim”)¹².

W rękopiśmiennym kodeksie z drugiej połowy XVII wieku, przechowywanym w dziale rękopisów Biblioteki Państwowej Rosji w Moskwie, Mycyk odkrył dzieło *На герб ясновелможних княжат Корецких* (*Na herb jaśnie wielmożnych książąt Koreckich*) stworzone, zdaniem badacza, nie później niż w 1650 roku, najprawdopodobniej w latach czterdziestych XVII wieku. Nieznany autor posiadał całkiem dobrą orientację w polskiej literaturze historycznej. Niektóre fragmenty tego dzieła zapożyczone są z kronik polskich, zwłaszcza z dzieła Gwagnina¹³.

Zbiór, który obecnie jest przechowywany w dziale rękopisów Biblioteki Rosyjskiej Akademii Nauk w Sankt Petersburgu pod sygnaturą 4.7.25 (druga połowa XVII w.), między innymi zamyka krótką część pt. *Описание великого князства Московского с кройнику Гвагнинуса* („Opisanie Wielkiego Księstwa Moskiewskiego z *Kroniki* Gwagnina”). Tytuł jeszcze jednego fragmentu *О Росiйских князствах и народех их* („O księstwach ruskich i narodach ich”) jest podobny do tytułu pierwszej części księgi trzeciej wydania z 1611 roku. Obydwa fragmenty stanowią część drugiego rękopisu. Z kolei napisany w połowie XVII wieku pierwszy rękopis należący do zbioru, zawiera chronograf ukraiński w jego pierwszej redakcji¹⁴. Historię powstania drugiej z wymienionych części ustalił Mycyk, który także ją opublikował. Za panowania króla Władysława IV (1632–1648) Jan Binwilski zaczął sporządzać latopis oparty na chronografie ukraińskim w pierwszej redakcji. Ukończył dzieło nie później niż w 1646 roku. Podobno w połowie XVII wieku latopis trafił do Semena Gaługowskiego (Gołuchowskiego), który być może dopełnił go niewielkim traktatem *О Росiйских князствах и народех их*. Mycyk prawidłowo zidentyfikował źródło Gaługowskiego, ale popełnił pewne błędy. Szczególnie gdy zauważył: „Podstawą tej pracy jest fragment *Opisania Sarmacji Europskiej* z *Kroniki* Aleksandra Gwagnina, przetłumaczonej z języka łacińskiego na polski przez Marcina Paszkowskiego i wydanej przez niego w Krakowie 1611 roku”¹⁵. *Opisanie Sarmacji Europskiej* (*Sarmatiae Europaeae Descriptio*) to tytuł wydań z lat 1578 i 1581 opublikowanych w języku łacińskim, a nie jednego z elementów *Kroniki*, jak zwyczajowo nazywa się w literaturze wszystkie wydania

11 Rossijskaâ nacional'naâ biblioteka, otdelrukopisej, f. 550 – Osnovnoe sobranie rukopisnoj knigi, F.IV.152, l. 14ob.

12 Tamże, l. 17.

13 Ū.A. Mycyk, *Ukraińskie letopisi...*, s. 55–56.

14 Tamże, s. 29, 79, prim. 34.

15 Tamże, s. 231; Ū. Micik, *Litopis Âna Binvil'skogo*, „Naukovi zapiski NaUKMA: İstorični nauki: zbirnik naukovih prac”, t. 20, cz. 2, Vidavnictvo KM Academia, Kiiv 2002, s. 61.

tego dzieła¹⁶. Kwestia identyfikacji tłumacza dzieła na język polski przez długi czas była przedmiotem dyskusji¹⁷. Taki wniosek badacza nie odpowiada rzeczywistości:

Незважаючи на залежність трактатику Галуговського від Хроніки Гваньїні, український автор виявляє певну самостійність в своїх роздумах про походження давніх русів. Так, він відкидає твердження деяких середньовічних істориків про те, що «Русь отримала назву від імені Руса, внука Лехового». Цього бути не може, доводить Галуговський, оскільки «Русь добре ест старша, аніжели Лех, продек поляков». Про патріотизм Галуговського свідчать також інші місця його твору¹⁸.

W istocie Gaługowski zapożyczył cytowany fragment niemal dosłownie z pierwszej części trzeciej księgi *Kroniki Sarmacyey Europejskiej* 1611 roku: „co bydż nie może: Bo Ruś dobrze iest starsza aniżeli Lech, przodek nasz tu przyszedł”¹⁹. Dzieło Gaługowskiego jest pełne polonizmów. W odpowiednich miejscach autor zastępował zaimki dzierżawcze, np. „ich” zmieniał na „nas”. Pozostawił jednak sformułowanie, które zgodnie z logiką należało pominąć. Gwagnin, zajmując się w pierwszej części trzeciej księgi kwestią pochodzenia Słowian przypomina, co już powiedział na ten temat w pierwszej księdze („w pierwszych Księgach mowiliśmy”)²⁰. Gaługowski w trzecim zdaniu swego dzieła zauważa: „[...] jako ширей о виводі савроматов і поляков в первих книгах при крулех пол[ь]с[ь]ких ест написано”²¹, – ale nie podaje tytułu dzieła Gwagnina. Opisując

¹⁶ Jednak w trakcie przygotowywania tego artykułu prof. Michał Kuran, któremu jestem wdzięczny za redakcję językową tekstu, zwrócił moją uwagę, że stwierdzenie Mycyka może wynikać z faktu, że część pierwszą *Kroniki* Gwagnina w języku polskim otwiera: „Opisanie samej Sarmacyey Europejskiej, w granicach i okolicznościach iey”.

¹⁷ F.M. Sobieszcański, *Gwagnin*, s. 83; O.O. Dáčok, *Problema avtorstva „Opisu Ęvropskoj Sarmatii” v istoriografii*, [w:] *Oságnenná istorii: Zbirnik nauk. prac’ na pošanu prof. Mikoli Pavloviča Koval’skogo z nagodi 70-riččá*, Ostrog’ka akademiá; Ukraïns’ke istorične tovaristvo, Ostrog-N’ú-Jork 1999, s. 260.

¹⁸ Ű.A. Micik, *Ĭstoriiá Kiïvs’koï Rusi u visvitlenni ukraïns’kih litopisciv XVII st. Semena Galugovs’kogo ta Ānabinvil’skogo*, [w:] *Pisemnist’ Kiïvs’koï Rusi i stanovlenná ukraïns’koï literaturi: Zbirnik naukovih prac’*, Vidavnictvo Naukova dumka, Kiïv 1988, s. 231 („Pomimo zależności traktaciku (traktatiuku) Gaługowskiego od *Kroniki* Gwagnina, ukraïński autor wykazuje pewną niezależność w swoich rozważaniach na temat pochodzenia starożytnych Rusinów. Odrzuca on twierdzenie niektórych średniowiecznych historyków, że »Ruś wzięła swoją nazwę od Rusa, wnuka Lecha«. To nie jest możliwe, udowadnia Gaługowski, ponieważ »Ruś jest znacznie starsza od Lecha przodka Polaków«. O patriotyzmie Gaługowskiego świadczą także inne miejsca jego dzieła”, tłumaczenie moje – O.D.).

¹⁹ *Kronika Sarmacyey Europejskiej*, ks. III, s. 1.

²⁰ Tamże.

²¹ Ű.A. Micik, *Ĭstoriiá Kiïvs’koï Rusi...*, s. 235.

Roksolanów, ukraiński autor pominął część materiałów *Kroniki* (świadcstwo Trogiusza Pompejusza, Tacyta, Długosza, wzmiankę o ludziach z Rugii). Ostatni akapit dzieła Gaługowskiego różni się bardziej od oryginału, jednak i tu wyraźnie widać jego zależność od *Kroniki Sarmacyey Europskiej*:

[...] powiedaiąc, że byli trzy bracia Sciek, Kig, Korew, y siostra Lebeda, ktorzy im naprzod poczeli panować circa annum od stworzenia świata 6370. A po narodzeniu na świat Zbawićciela naszego / iakom rzekł / Roku 796. Ci naprzod w kilka set lat po potopie / ku wschodowi słońca zaiachawszy / co naprzedniejsze mieysca w tych tam kraiach opanowali / zamki pobudowali: Jako Kig założył miasto y zamek nad rzeką Dnieprem / a przezwiał go od swego imięnia Kijow [...]²²

Повідают[ь], же били три брат[т]я, Сцік, Кій, Корев, і сестра Лебеда. Котрії напрод почали пановат[ь] от Сотворенія Світа 6370 [року], а от Рож[дства Христового] 796. Так напред в кіл[ь]касот літ по потопі ку всходові слонца заїхавши і онії преднійшії місца того края опоновали, замок побудували. Яко Кий заложил місто і замок над рекою Днепром і прозвал его от свого імені Києв²³.

Mycyk zwrócił uwagę na błędne przeniesienie daty z systemu „od stworzenia świata” do systemu „od Narodzenia Pańskiego” (nie rok 796, ale rok 862, pod którym u Gwagnina i Strykowskiego podana jest opowieść o wezwaniu Waregów)²⁴.

Należy podkreślić, że w ostatnim czasie uznanie Marcina Paszkowskiego za tłumacza praktycznie nie budzi wątpliwości, zwłaszcza wśród polskich naukowców. Michał Kuran zwrócił uwagę na istnienie egzemplarzy polskojęzycznego wydania *Kroniki* Gwagnina z dwoma wersjami strony tytułowej. To właśnie w pierwszej, wcześniejszej, wskazany jest tłumacz, co zdaniem Kurana świadczy o roli Paszkowskiego w przygotowaniu tego wydania. Kończąc wywód badacz zauważył, że można z całą pewnością stwierdzić, że Paszkowski jest autorem miejsc oznaczonych inicjałami „M.P.” (sześć stemmatów heraldycznych), wiersz o zdobyciu Smoleńska, tłumaczenie fragmentów Owidiusza i fraszek z *Vitae regum Polonorum* Klemensa Janickiego (Janicjusza). Z kolei Kacper Gis także podkreślił, że Paszkowski uważany jest nie tylko za tłumacza, ale również za współautora publikacji w języku polskim²⁵. Paszkowskiego uważają za tłumacza i współcześni ukraińscy badacze. Odnotowują także jego rolę w przygotowaniu *Kroniki Sarmacyey*

²² *Kronika Sarmacyey Europskiej*, ks. III, s. 2.

²³ Ū.A. Micik, *İstoriâ Kiivs'koï Rusi...*, s. 236.

²⁴ Tamże, s. 236, przyp. 5.

²⁵ M. Kuran, *Marcin Paszkowski – poeta okolicznościowy i moralista z pierwszej połowy XVII wieku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2012, s. 125–133; K. Gis, dz. cyt., s. 108–109, 112–113.

Europskijey. Dmytro Wyrski nawet zauważył, że Paskowski „самотужки готував розширене польськомовне видання Хроніки Гваньїні з 1611 р.”²⁶

Do *Kroniki Sarmacyey Europskijey* sięgał także nieznany autor istniejącego w kilku przekazach *Latopisu hustyńskiego*. Autor ten połączył w jedną relację informacje pozyskane od kilku kronikarzy zagranicznych, porównał je między sobą oraz ze źródłami krajowymi, zaś budując własny wywód, zmieniał akcenty. Na marginesach tego dzieła znajdują się liczne odniesienia do dzieł innych autorów ze szczególnym uwzględnieniem ksiąg i stron, na których opisane są wydarzenia wspomniane w tekście. Badacze zauważają, że tradycja odwoływania się do wykorzystywanych źródeł i literatury istniała uprzednio wśród urzędników. Praktykę tę zastosowano przykładowo w roku 1684 w Kancelarii Generalnej podczas opracowania traktatu *Описание народа российскийского, откуда начало восприяло и о граница града Киева и киевского и черниговского и переяславского полков с принадлежащими к ним мест и реками* (*Opis narodu rosyjskiego, skąd wziął początek oraz o granicy miasta Kijowa i pułków kijowskiego, czernihowskiego i perejaślawskiego z należącymi do nich miejscami i rzekami*), w którym została wykorzystana *Kronika Sarmacyey Europskijey* Gwagnina. Po każdym cytacie podano odsyłacze do wykorzystanych źródeł, wskazując strony. Na przykład, „Чти Гваглина о руской земли, лист 2” („Czytaj Gwagnina o ziemi ruskiej, list 2”)²⁷. Wersja ze zbioru Izmaïła Sriezniewskiego, przechowywana w dziale rękopisów Biblioteki Rosyjskiej Akademii Nauk w Sankt Petersburgu, różni się tym, że nie zawiera odniesień na marginesach. Autorzy wykorzystanych prac są wskazani w tekście.

Główna kronikarska część redakcji, która jest podstawą publikacji w *Полном собрании русских летописей* (*Pełny zbiór latopisów ruskich*), zawiera na marginesach 80 odniesień do dzieła Gwagnina, w których wskazano 87 lokalizacji. Autor lub kopista poczynił następujące odniesienia: „Гвагв. о Руси”, „Гвагн.

26 D. Virs'kij, *Ričpospolits'ka istoriografiâ Ukraïni* (HVI – seredina HVII st.), u 2-h č., Ľstitut istoriï Ukraïni NAN Ukraïni, Kiïv 2008, cz. 1, s. 114, 253, 341, 344; o. Ŭ. Micik, *Vstup*, [w:] O. Gvan'ini, *Hronika êvrops'koï Sarmatii*, uporâdkuv. ta per. z pol. o. Ŭ. Micika, *Vidavničij dim Kiêvo-Mogilâns'ka akademiâ*, Kiïv 2007, s. 12–13, 19; D. Virs'kij, *Roskolani sered Sarmativ: ričpospolits'ka istoriografiâ Ukraïni* (kinec' HV st. – 1659), Ľstitut istoriï Ukraïni Natsional'na akademiya nauk Ukraïni, Kiïv 2013, s. 70, 80, 110; D. Virs'kij, *Rič Pospolita prokozakiv* (1560-i – počatok 1650-h rr.), Ľstitut istoriï Ukraïni NAN Ukraïni, Kiïv 2021, s. 110 („tylko sam przygotował rozszerzone wydanie polskojêzyczne *Kroniki* Gwagnina z 1611 roku”).

27 S. Bagro, A. Bovgirâ, G. Borâk, T. Taïrova-Âkovlêva, „*Litopis*” *Samijla Velička* („*istoriâ*”) – *viznačna istoriografična pam'âtka: do istoriï tekstu ta jogo vivčennâ*, [w:] S. Veličko, *Litopis*, red. kol.: V. Smolij (vidp. red.), T. Taïrova-Âkovlêva (vidp. red.), G. Borâk, A. Bovgirâ, L. Dubrovina, D. Cipkin; uporâd.: G. Borâk, T. Taïrova-Âkovlêva; pidgot. do druku: A. Bagro, S. Bagro, A. Bovgirâ, T. Dobrâns'ka, O. Ľvanova, V. Kononenko, M. Filipovič, Vidavnictvo „KLĽO”, Kiïv 2020, s. XIV.

o Полци”, „Гвагн. о Москвѣ”, „Гваг. о Руси”, „о Прусѣх”, „Gwag. o Moskwie, list 30”²⁸. Wszystkie odniesienia oprócz czterech podają strony, jedno podaje stronę, ale nie podaje *Kroniki* Gwagnina. W większości odniesień wskazuje się kilku autorów, znacznie rzadziej jednego. Odwołań do samego dzieła Gwagnina jest dziewięć. W innych przypadkach wraz z udziałem Włocha wymienia się od jednego do czterech autorów w dziewięciu różnych kombinacjach. Wołodymyr Ikonnikow pisał, że kompilator, powołując się na kilka punktów widzenia, preferował jeden z nich²⁹. Jeśli przyjąć kolejność umieszczenia autorów jako kryterium ich „autorytetu” dla kompilatora *Latopisu hustyńskiego*, to Gwagnin nie był wśród kronikarzy polskich najbardziej autorytatywnym. Jednak według naszych obliczeń w co czwartym przypadku wykazów źródeł, w których jest wymieniany wraz z innymi autorami, jest on wzmiankowany na pierwszym miejscu³⁰.

Chronologicznie (według stuleci) odniesienia do Gwagnina rozkładają się następująco: IX – 1, X – 10, XI – 4, XII – 7, XIII – 21, XIV – 11, XV – 18, XVI – 4, bez określania stulecia – 4.

Jakie tematy podjęte przez Gwagnina znalazły się w odniesieniach na marginesach *Latopisu hustyńskiego*? Wiadomości o historii Ukrainy jest 18, z których sześć nie zostało potwierdzonych w formie porównania (to znaczy, autor wziął za podstawę inne źródło i dla porównania przytoczył odwołanie do *Kroniki* Gwagnina). Większość takich przypadków przypada na X wiek – siedem (jedno nie zostało potwierdzone). 14 pozycji (dwie niepotwierdzone) odpowiada wydarzeniom wspólnym z dziejów Ukrainy i Polski. Większość z nich przypada na XV stulecie – pięć (jedno nie zostało potwierdzone). Zdarzeniom wspólnym dla Ukrainy i Litwy odpowiadają cztery pozycje, dla Ukrainy, Polski i Litwy – sześć, dla Ukrainy, Moskwy i Krymu – jedna pozycja. Jedno stanowisko, dotyczące początków pisma, odnosi się do historii powszechnej Słowian. Doniesienia o anomaliiach, znakach i ciekawostkach to dziewięć pozycji (pięć niepotwierdzonych), pozostałe odniesienia – pięć pozycji (dwie niepotwierdzone). Autora *Latopisu hustyńskiego* w *Kronice* Gwagnina interesowały przede wszystkim relacje z przeszłości Ukrainy, Polski i Litwy. Ponadto za Gwagninem ukraiński autor Mieszka I nazywa Mieczysławem³¹.

28 *Gustinskaâ lëtopis'*, [w:] *Polnoe sobranie russkih' lëtopisej*, Tipografiâ Ėduarda Praca, Sankt'-Peterburg' 1845, t. 2, ïll. *Ipatievskâ lëtopis'*, s. 235, 239, 244, 250, 257.

29 V.S. Ikonnikov, *Opyt' russkoj istoriografii*, Tipografiâ Imperatorskago Universiteta sv. Vladimira Akc. Obš. N.T. Korčak'-Novickago, Kiev' 1908, t. 2, ks. 2, s. 1522.

30 O.O. Dáčok, *Robota avtora Gustins'kogo litopisu z narrativami inozemnego pohodžennâ (na prikładi „Hroniki Ėvropes'koj Sarmatii” A. Gvan'ini)*, [w:] *Dnipropetrovs'kij istoriko-arheografičnij zbirnik*, Vidavnictvo Promin', Dnipropetrovs'k 1997, vip. 1: *Na pošanu profesora Mikoli Pavloviča Koval's'kogo*, s. 150.

31 H. Suszko, dz. cyt., s. 41.

Latopis hustyński kończy się trzema niewielkimi opowiadaniem: *О началъ козаков* („O początku Kozaków”), *О примѣненіи нового календаря* („O użytkowaniu nowego kalendarza”) i *О униі, како почая в Руской земль* („O unii, jak się zaczęła w ziemi ruskiej”). Zdaniem Dmytra Myszki tekst w swej początkowej wersji został uzupełniony tymi opowiadaniem, a także odniesieniami na marginesach dodanymi później przez jakiegoś kopistę. Również Ołeksa Myszanycz uważał, że wskazane opowiadania zostały napisane przez innego autora³². Według Henryka Suszki, „zapis o Kozakach nie jest obszerny, jednak latopisarz uznał go za ważny, ponieważ nadał mu odrębny śródtytuł”³³. Opowiadanie *О началѣ козаков* powstało w oparciu o tekst kronik Bielskiego i Gwagnina, do których znajdują się odniesienia. Z trzeciej części trzeciej księgi *Kroniki Sarmacyey Europejskiej* (opowiadanie o Kozakach niżowych) zapożyczono materiały, które złożyły się na drugą część opowiadania *О началъ козаков* w *Latopisie hustyńskim*, chodzi mianowicie o wiadomość na temat wyprawy Przeclawa Lanckorońskiego pod Biełgorod w 1516 roku i datujące się od tego czasu początki kozactwa zaporoskiego. Suszko podkreślił, że „ciekawy jest także cały wywód poprzedzający właściwą informację. Kronikarz nawiązuje do czasów najdawniejszych w celu dokonania ogólnej charakterystyki Rusinów”³⁴ jako narodu wojowniczego. Z dzieła Gwagnina, wydanie z 1611 roku, pochodzi przekazana dosłownie wiadomość, że Kozacy łowią ryby i suszą je na słońcu bez soli, udają się do swoich miast na zimę, pozostawiając tylko kilkuset ludzi do ochrony. W wykazie z działu rękopisów Biblioteki Rosyjskiej Akademii Nauk w Sankt Petersburgu nie znajdujemy odniesień do Bielskiego i Gwagnina, a tekst rozdziału *О началъ козаков* jest identyczny z innymi redakcjami³⁵. Podsumowując analizę tej narracji, Suszko jest przekonany „[...] o pewnej samodzielności latopisarza. Nie jest ona jednak całkowita, albowiem kronikarz porusza się w obrębie materiału historycznego dostarczonego przez Bielskiego czy Gwagnina i nie dodaje wiadomości oryginalnych, które mogłyby posłużyć wyjaśnieniu problemów związanych z historią Kozaczyzny”³⁶.

32 D. I. Miško, *Gustyns'kij litopis*, „Ukrains'kij istoričnij žurnal” 1971, № 4, s. 70, 72–73; *Istoriâ ukrains'koj literatury: u 8-i t.*, Vidavnicтво Naukova dumka, Kiiв 1967, t. 1: *Davnâ literatura (XI – perša polovina XVIII st.)*, s. 403 (autor rozdziału O.V. Mišanič).

33 H. Suszko, dz. cyt., s. 50.

34 Tamże.

35 *Gustyns'kij litopis*, [w:] *Ukrains'ka literatura XVII st.: Sinkretična pisemnist', poeziâ, dramaturgiâ, beletristika*, Vidavnicтво Naukova dumka, Kiiв 1987, s. 165–166; Biblioteka Rossijskoj akademii nauk v Sankt-Peterburge, rukopisnoe otdelenie, šifr, 24.4.35, l. 177ob.; (лист 177 оборот [arkusz 177 odwrotna strona]); *Kronika Sarmacyey Europejskiej*, ks. III, s. 31–32; H. Suszko, dz. cyt., s. 50, 231.

36 H. Suszko, dz. cyt., s. 50.

Niewątpliwie pod wpływem Gwagnina autor *Latopisu hustyńskiego* użył określenia *Тиранъ* („Tyran”), ale zastosował go nie wobec Iwana IV Wasilewicza Groźnego, ale odniósł do jego dziadka, Iwana III Wasilewicza³⁷.

Należy zauważyć, że wśród ukraińskich autorów XVII wieku autor *Latopisu hustyńskiego* najobficiej korzystał z *Kroniki* Gwagnina, krytycznie oceniając jej relacje i porównując je z informacjami z innych źródeł.

W tekście *Хроніки з літописців стародавніх* (*Kronika z latopisów starożytnych*) Fieodosija Sofonowycza (1673 roku) są tylko trzy odwołania do Gwagnina. Ponadto odniesienie można znaleźć w redakcji jednej z części tego dzieła opracowanej przez Pantelejmona Kochanowskiego³⁸. Sofonowycz znacznie szerzej korzystał z *Kroniki Sarmacyey Europskiej*, choć wolał latopis krajowy i kronikę Strykowskiego. Według Aleksandra Rogowa od Gwagnina Sofonowycz zapożyczył opowieść o Giedyminie, którą włączył do drugiej części *Кройніки о початку і назвіску Литви* („Kroniki o początku i nazwie Litwy”). *Кройніка о землі Польскої* („Kronika o ziemi polskiej”), trzecia część dzieła Sofonowycza, oparta była na dziełach Bielskiego i Gwagnina³⁹. Zapożyczenia Sofonowycza z *Kroniki Sarmacyey Europskiej* szczegółowo opisał Mucyk we wstępie i komentarzach do wydania z 1992 roku. Głównym źródłem „części litewskiej” była kronika Strykowskiego. „Водночас – podkreślił badacz – досить активно використовувалася ... Хроніка О. Гваньїні. Особливо це помітно при викладі подій Ф. Софоновичем від князя Палемона до Міндовга”⁴⁰. Jeszcze ważniejsze było dzieło Gwagnina dla ukazania wydarzeń z historii Polski. Wiadomości na temat okresu od panowania Lecha do panowania Mieszka II (do 1034 roku), a także o panowaniu Władysława II (1140–1146) i Mieszka III (1174–1184) opierają się wyłącznie na *Kronice Sarmacyey Europskiej*. Opowiadając o innych wydarzeniach, Sofonowycz posługiwał się obok niej kroniką Bielskiego⁴¹. W komentarzach do publikacji odnotowuje się pewne zapożyczenia (opowieść o pogańskich bóstwach Słowian), a przede wszystkim różnicę w przekazywaniu pewnych wydarzeń w dziełach Sofonowycza i Gwagnina⁴². Ukraiński autor nie był zwykłym kopistą obcych źródeł narracyjnych i traktował je dość krytycznie. Pomiął pewne miejsca, które nie odpowiadały jego koncepcji,

37 Biblioteka Rossijskoj akademii nauk v Sankt-Peterburge, rukopisnoe otdelenie, šifr 24.4.35, l. 166 ob., 167.

38 F. Sofonovič, *Hronika z litopisciv starodavnih*, Vidavnictvo Naukova dumka, Kiiv 1992, s. 175, 201, 204, 218.

39 A. Rogow, *Maciej Strykowski...*, s. 322–323, 325.

40 Ū.A. Micik, *Peredmovna*, [w:] F. Sofonovič, *Hronika z litopisciv starodavnih*, Vidavnictvo Naukova dumka, Kiiv 1992, s. 26 („Jednocześnie była dość aktywnie wykorzystywana ... *Kronika* Gwagnina. Jest to szczególnie widoczne, gdy Sofonowycz opisuje wydarzenia od księcia Palemona do Mendoga”).

41 Tamże, s. 26–27.

42 F. Sofonovič, *Hronika...*, s. 294–298, prim. 261, 324, 329, 332–334, 339, 343–344, 385, 390.

a także zmieniał ich cechy. W szczególności charakterystyka Świdrygiełła dokonana przez Sofonowycza zasadniczo różni się od charakterystyki podanej w kronikach Gwagnina i Strykowskiego⁴³.

Dzieło Sofonowycza znacząco wpłynęło na treść *Літописця Дворецьких* (*Latopisiec Dworeckich*), powstałego zdaniem Mycyka w latach 1673–1675⁴⁴. W *Latopisce* znajdują się bezpośrednie zapożyczenia z *Kroniki Sarmacyey Europejskiej* o pochodzeniu Słowian i przesłaniu im listu przez Aleksandra Macedońskiego, opis księstw kijowskiego i czernihowskiego. Wszystkie zapożyczenia mają charakter zwięzły, wskazane są księgi i stronnice według wydania z 1611 roku. Stwierdzono także, że Gwagnin opisał Kamieniec Podolski, Bar, Międzybóż, Brzeżany, Trembowłę, Chmielnik, Braclaw, Winnicę, Dźwinogród (Звенигород)⁴⁵.

W pierwszym wydaniu *Синописца* (*Synopsisu*), które ukazało się w Kijowie 1674 roku, znajduje się kilka zapożyczeń z *Kroniki Sarmacyey Europejskiej*. W odsyłaczach na marginesach w niektórych przypadkach wskazany został tytuł dzieła i karta, w innych tylko tytuł. Do *Kroniki* Gwagnina sięgnął anonimowy autor, opowiadając legendę o podróży apostoła Andrzeja przez Dniepr, o panowaniu Igora i jego zamordowaniu przez Drewlan, o śmierci księcia Światosława w Bystrzach Dniepru. W oparciu o materiały *Kroniki Sarmacyey Europejskiej* powstał rozdział *О идолѣх* („O idolach”). Z tego źródła zapożyczono również opowieść o pierwszym chrzcie Słowian. Nawiązując do księgi o Moskwie, autor *Synopsisu* po raz kolejny wspominał o apostołe Andrzeju⁴⁶. Do kolejnych wydań dzieła był dołączany rozdział *О народѣ Сарматском і о наречіи его* („O narodzie sarmackim i jego języku”), zestawiony z fragmentów dzieł Gwagnia, Kromera i Strykowskiego⁴⁷.

Z *Kroniki Sarmacyey Europejskiej* korzystał znany pisarz-teolog i prawosławny mnich Joannicjusz Galatowski. W jego pracach widoczne są zapożyczenia z *Kroniki* Gwagnina oraz odwołania do niej. W traktacie *Нѣбо новое* (*Niebo nowe*), opublikowanym we Lwowie w 1665 roku, opowieść o trzech cudach Matki Bożej Galatowski zapożyczył z opisaną ziemi tatarskiej, które stanowi ósmą księgę w edycji

43 Ú.A. Micik, *Peredmova*, s. 32.

44 Tamże, s. 34.

45 Rossijskaâ nacional'naâ biblioteka, otdel rukopisej, f. 550 – Osnovnoe sobranie rukopisnoj knigi, Q.XVII.220, l. 59, 60ob.

46 Σινοψις, ili Kratkôsobraniê w Različnyh Lëtopiscev w Načalë Slavnorwsijskago Naroda i Pervonačal'nyh Kňžeh" B gosposaëmago Grada Kiëva, w Žitii S tgv Bĭgovërnagw Vëlikago Kňža Kiëvskagw i Vsëa Rwssii Përvëjšagw Samodëržca Vladimira i w Naslëdnikah Bĭgoč tivya ègo Rosijskiâ, dažë do Prësvëtlago i Bĭgoč tivago Ğ dra ñ šëgo Ćra i Vëlikago Kňža F ëwdora Alëžëëviča Vsëa Vëlikîa, i Malya, i Bëlya Rwssii Samodëržca, [Tipografiâ Kiëvo-Pečers'koï lavri, Kiïv 1674], s. 14–16, 25, 36, 41–42, 65–66.

47 Ú.A. ĩsičenko, *Kiëvo-Pečers'kij Paterik u literaturnomu procesi kincâ XVI – počatku XVII st. na Ukraïni*, Vidavnictvo Naukova dumka, Kiïv 1990, s. 141.

z 1611 roku. Jednocześnie podał dokładne odniesienia do swojego źródła⁴⁸. W dziele *Скарбниця* (*Skarbnica*), które ukazało się w Nowogrodzie Siewierskim w 1676 roku, Galatowski użył wiadomości Gwagnina o Kozakach zaporoskich podanych w trzeciej księdze *Kroniki*. Opowiadając o kampanii z 1516 roku, głównie według tekstu tej ostatniej, Galatowski pominął jednocześnie słowa Bielskiego, przeniesione bezkrytycznie przez Gwagnina do jego opisu, że od tego czasu powstała Kozaczyzna. Ukraiński pisarz odniósł się do słów Włocha, zwracając uwagę na wielką chwałę Kozaków i przedstawił sposób ich przemieszczania się na łodziach przez szybki nurt Dniepru⁴⁹. Materiały Gwagnina z obszaru tematyki tureckiej i tatarskiej zostały wykorzystane przez Galatowskiego podczas pracy nad dziełem *Alkoran Mahometow*, które ukazało się w Czernihowie w 1683 roku po polsku. W szczególności na marginesach znajdziemy następujące odniesienie: „Alexander Gwagnin o ziemi tatarskiej. List 37”⁵⁰. To ostatnie dzieło Galatowskiego w pewnym stopniu wpłynęło na *Historię scytyjską* (*Скифская история*) moskiewskiego pisarza Andrieja Łyzłowa, zwłaszcza w części rozważań nad „doktryną mahometańską”⁵¹.

Zapożyczenia z *Kroniki Sarmacyey Europejskiej* znajdują się w rękopisach, których autorem był Pantelejmon Kochanowski. Mусык ustalił, że *Хронографъ, глаголемый лѣтописецъ рускій* (*Chronograf, nazywany latopisiec ruski*) składa się z pięciu części. Druga i trzecia z nich, zatytułowane *Енеалогія турецкая* („Genealogia turecka”) i *Описанє, отколь Москва узяла свое назвиско* („Opis, skąd Moskwa wzięła swoją nazwę”), są fragmentami dzieła Gwagnina. Części czwarta *Кройника о земли Полској* („Kronika o ziemie polskiej”) i piąta *Кройника о початку и назвиску Литвы* („Kronika o początku i nazwie Litwy”) zostały zredagowane przez Kochanowskiego, trzecia i druga to części kroniki Sofonowycza, który sam korzystał z *Kroniki Sarmacyey Europejskiej*. Rękopis ten stał się podstawą kolejnego, zatytułowanego *Обширный Синописис Руский* (*Obszerny Synopsis Ruski*) i obecnie przechowywanego w Rosyjskiej Bibliotece Narodowej w Sankt Petersburgu (sygnatura F.IV.214). Kochanowski dokonał pewnych redukcji,

48 Ї. Galátovs'kij, *Něbo novoě*, [w:] tenże, *Ključ rozuminnâ*, Vidavnictvo Naukova dumka, Kiïv 1985, s. 268–269, 282–283.

49 Ї. Galátovs'kij, *Скарбниця* (*Skarbnica*), [w:] tenże, *Ключ розуміння* (*Ključ rozuminnâ*), s. 345–348.

50 *Alkoran Machometow Náuką heretycką y żydowską y pogańską napęlniony. Od Koheletha Chrystusowego rozproszony y zgładzony. W Czernihowie Roku 1683. Mieścąca máia 18 Dnia. W Typográphiey przeoświeconego w Bogu Jego Ms: Oуca Łazarza Baranowicza práwostawnego Archiepiskopa Czernihowskiego Nowogrodzkiego z wszystkiego Siwierza. Metropoliey Kiiowskiej Administratora, za iego Błogostawieństwem przez Wielebnego w Bogu Oуca Ioaniciusza Galatowskiego Archimandrytę Czernihowskiego leleckiego światu obiawiony*, s. 42, <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/667928/edition/765557?language=en> [dostęp: 17.01.2025].

51 *Issledovatel'skie materialy dlâ „Slovarâ knižnikov i knižnosti Drevnej Rusi”*, „Trudy otdela drevnerusskoj literatury”, Izdatel'stvo Nauka, Leningrad 1985, t. 39, s. 81 (stat'â „Lyzlov”, avtory A.P. Bogdanov, A.I. Gladkij).

w miejscu opuszczonych fragmentów wprowadził szereg uzupełnień, między innymi zaczerpniętych z dzieła Gwagnina⁵². Część, która nosi tytuł *Описание итколь Москва узяла сво назвиско: и Мѣста Столнога Москвы: и Панств до Црѣства Московского належачихъ* („Opisanie, skąd Moskwa wzięła swoją nazwę oraz miasta metropolitalnego Moskwy i państw należących do carstwa moskiewskiego”), w pełni pokrywa się ze strukturą pierwszej części księgi siódmej *Kroniki Sarmacyey Europskiej*⁵³. Już sama końcówka tytułu tej części rękopisu jest kalką tytułu części dzieła Gwagnina (w oryginale: *Ksiąg VII. Część I. W ktorey się zamyka Opisanie Xięstwa Moskiewskiego y Panstw do niego należących*). Tytuły elementów strukturalnych rękopisu powtarzają podobne elementy występujące w wydaniu. Opisując Księstwo Siewierskie, Kochanowski nawet nie poprawił błędu Gwagnina: „Новгород Сиверскій або Стародуб...” („Novgorod Siverskij abo Starodub...”)⁵⁴. Opis Dniepru zawarty w siódmej księdze *Kroniki Sarmacyey Europskiej* został dosłownie zapożyczony przez ukraińskiego autora⁵⁵.

W *Obszernym synopsisie ruskim* (listy 232–233v) znajduje się drobne dzieło *Повість ведлугъ нѣкоторыхъ мудрыхъ людей, откуль початокъ свой и назвиско взяли козаки* (*Opowieść niektórych mądrych ludzi, skąd swój początek wzięła nazwa i sami Kozacy*). Stanowi ono skrócone wprowadzenie do *Skarbnicy Galatowskiego*. Kochanowski porzucił refleksję religijną i retoryczną, by zostawić tylko materiały dotyczące początkowego etapu historii Kozaków, ponieważ w innych częściach zbioru ich nie wprowadził⁵⁶. Jak już wspomniano, Galatowski pisząc swoją pracę, korzystał z *Kroniki Sarmacyey Europskiej* Gwagnina.

W *Сборнике летописей, относящихся к Южной и Западной Руси* (*Zbiornice latopisów dotyczących Rusi Południowej i Zachodniej*), wydanym w Kijowie 1888 roku, Wołodumyr Antonowycz umieścił kompilację *Лѣтописецъ или описаніе краткое знатнѣйшихъ дѣйствъ и случаевъ, что въ которомъ году дѣялось в Украине малороссійской обѣихъ сторонъ Днѣпра и кто именно когда гетманомъ былъ козацкимъ* (*Latopisiec albo krótkie opisanie najważniejszych działań i przypadków, co w którym roku się stało na Ukrainie Małorosyjskiej po obu stronach Dniepru i kto dokładnie, kiedy był hetmanem kozackim*). Zdaniem badacza została ona przepisana z *Краткого описанія Малороссиі* (*Krótkiego opisanania Małorosji*), powstałego przed 1692 rokiem⁵⁷. Istnieją przesłanki, aby uznać

52 Ū.A. Мусык, *Українские летописи...*, s. 26.

53 Rossijskaâ nacional'naâ biblioteka, otdel rukopisej, f. 550 – Osnovnoe sobranie rukopisnoj knigi, F.IV.214, l. 423–445; *Kronika Sarmacyey Europskiej*, ks. VII, s. 1–22.

54 Rossijskaâ nacional'naâ biblioteka, otdel rukopisej, f. 550 – Osnovnoe sobranie rukopisnoj knigi, F.IV.214, l. 428; *Kronika Sarmacyey Europskiej*, ks. VII, s. 7.

55 Rossijskaâ nacional'naâ biblioteka, otdel rukopisej, f. 550 – Osnovnoe sobranie rukopisnoj knigi, F.IV.214, l. 429 ob. 430; *Kronika Sarmacyey Europskiej*, ks. VII, s. 9.

56 Ū.A. Мусык, *Українские летописи...*, s. 28–29.

57 V. Antonovič, *Predislovie*, s. II–III.

taką opinię za słuszną, gdyż tekstowo zabytki te są do siebie podobne, jednak przesłanie tego ostatniego jest bardziej szczegółowe. Niektóre wydarzenia wymienione w *Krótkim opisanju Małorosji* nie znalazły odzwierciedlenia na kartach *Latopisca*. Należą do nich zwłaszcza niewielkie opowiadanie o wyprawie wojsk polskich i kozaków pod Biełgorod w 1516 roku⁵⁸. Prawdopodobnie powstało ono na podstawie *Kroniki Sarmacyey Europejskiej* Gwagnina. Możliwe jednak, że autor korzystał z kroniki Bielskiego, z której i Gwagnin także zapożyczył tę historię. Obydwa pomniki ukraińskiego latopisarstwa kończą się listą hetmanów z ich krótką charakterystyką. Ocena działalności Swierczowskiego (Swiergowskiego), Podkowy i Szacha⁵⁹ pozwala przypuszczać, że autor *Krótkiego opisanja Małorosji* opierał się na *Kronice Sarmacyey Europejskiej*. Autor korzystał także z innych źródeł. Wskazuje na to wiadomość, której nie ma w dziele Gwagnina, o pochowaniu w Monasterze Kaniowskim ciała Podkowy straconego we Lwowie na rozkaz króla polskiego.

W końcu XVII wieku pojawił się kolejny zabytek – *Лѣтописецъ си ест Кроїника з розныхъ авторовъ и гисторыковъ многихъ диалектомъ рускимъ ест написана в монастыру Святотроецкомъ Илинскомъ Чернѣговскомъ іеромонахомъ Леонтиемъ Боболінскимъ, законникомъ монастыра Выдубицького Кіевского, року отъ Рождества Христова 1699, мѣсяца апрѣля, дня 23* (*Latopisiec to jest Kronika od różnych autorów i wielu historyków w dialekcie ruskim napisana w monasterze Świętej Trójcy Illińskiej Czernihowskiej przez hieromnicha Leontiusza Bobolińskiego, kanonika monastera Wydubickiego Kijowskiego, roku od Bożego Narodzenia 1699, miesiąca kwietnia, dnia 23*). Zdaniem Ołeny Apanowycz hieromnich wpisał chronograf ukraiński w drugiej redakcji do swego rękopiśmiennego zbioru, który Mycyk nazwał wersją Bobolińskiego⁶⁰. Jak już wspomniano, autor ukraińskiego chronografu korzystał z *Kroniki Sarmacyey Europejskiej*. Spośród uzupełnień dokonanych przez Bobolińskiego najobszerniejsze są dwa ostatnie opowiadania. Obydwa zostały opublikowane przez Osypa Samczewskiego jako dodatek do publikacji latopisu Hryhorija Hrabianki (Kijów 1854). Jeszcze 1878 roku Orest Lewicki, a następnie Wołodymyr Ikonnikow zwrócili uwagę, że obydwie opowiadania zapożyczono nie z *Opisu wojny Iwony*, jak sądził Mychajło Maksymowycz, ale z *Kroniki*

58 *Kratkoe Opisanie Malorossii*, [w:] *Lětopis' Samovidca ponovo otkrytym' spiskam' s' priloženiem' Treh' malorossijskich' hronik'*: Hmel'nickoj, „Kratkogo Opisanja Malorossii” i „Sobranja Istoričeskago”. *Izdana Kievskou vremennoju komissieju dlja razbora drevnih' aktov*”, Tipografija K.N. Milevskago, Kiev” 1878, s. 213.

59 Tamże, s. 214–215; *Lětopisec' ili opisanie kratkoe znatnějših' dējstv' i slučaev*”, čto v kotorom' godu dējalos' v' Ukraine malorossijskoj oběih storon Dněpra i kto imenno kogda getmanom" byl' kozackim”, [w:] *Sbornik' lětopisej, odnosjaših'sja k' istorii Ūžnoj i Zapadnoj Rusi, izdannij Komissieju dlja razbora drevnih' aktov*”, sostojašej pri Kievskom”, Podol'skom” i Volynskom” general'-Gubernatorě, Tipografija G.T. Korčak'-Novickago, Kiev” 1888, s. 3–4. Ukraińska pisownia nazwisk wskazanych osób: Свірчовський (Свірговський), Підкова, Шах (Свірčovський (Свірговський), Pidkova, Šah).

60 E.M. Apanovič, dz. cyt., s. 32.

Gwagnina czy Bielskiego⁶¹. Kowalski i Apanowycz jednoznacznie stwierdzili, że fragmenty zostały skopiowane przez Bobolińskiego z wydania *Kroniki Sarmacyey Europskiej* z 1611 roku⁶². Tak jest w istocie. Pierwsza częśćka *О Ивонь, Господару Волоскомъ* (*O Iwonie, gospodarze wołoskim*) jest tłumaczeniem niemal dosłownym fragmentu pierwszej księgi dzieła Gwagnina⁶³. W *Latopisie* zachowały się charakterystyczne dla wydania z 1611 roku zwroty językowe, a także liczne polonizmy, co widać już w pierwszych zdaniach:

W onychże czasiech roku 1574. Iesz-
cze za krola Henryka w Wołoszech
wielkie nieprzyiaźni były: bo Iwonია
Hospodar / ktorego był Cesarz Ture-
cki na mieysce Bogdanowe wsadził /
miał ustawiczny niepokoy od Petryła
/ Multańskiego Woiewody brata /
ktory go z Turki / z Węgry / z Greki
/ z Serby / y z Multany naieżdżał /
podkupując u Cesarza Zelima Hospo-
darstwo Wołoskie. Zelim posłał do
Iwonie / aby mu on tyle dał iako inszy
daie / abo temu ustąpił⁶⁴.

Еще за Кроли Полского Генрика,
року 1574, великіе ростирки
въ Волошехъ были, – бо Ивонья,
Господаръ Волоскій, которого
былъ Цесаръ Турецкій на мѣстцу
Богдановомъ посадилъ, мѣль
уставичные непокои отъ Петра,
Мултанского воеводы брата:
который его зъ Турки, зъ Венгры,
зъ Греки, Сербами и Мултанами
наеждалъ, подкупаючися у Цесаря
Селима на Господарство Волоское.
Послалъ Турецкій Цесаръ до
Ивони, абы ему тилко далъ,
яко иншій даесть, – або ему
уступилъ⁶⁵.

⁶¹ O. Levickij, *Predislovie*, [w:] *Lětopis' Samovidca po novootkrytym" spiskam" s" priloženiem" treh" Malorossijskich" hronik"*: Hmel'nickoj, „Kratkogo Opisaniâ Malorossii" i „Sobraniâ Istoričeskago". Izdana Kievskou vremennoû komissieû dlâ razbora drevnih" aktov", Tipografiâ K.N. Milevskago, Kïev" 1878, s. XIV; V.S. Ikonnikov", dz. cyt., s. 1549–1550.

⁶² N.P. Koval'skij, *Izvestiâ*..., s. 126; E.M. Apanovič, dz. cyt., s. 86.

⁶³ *Otryvki iz" lětopisca ili kroniki ieromonaha Leontiâ Bobolinskago*, [w:] *Dějstviâ prezěl'noj i ot" načala polâkov" krvavšoj nebyvaloj brani Bogdana Hmelnickogo, Getmana Zaporožskogo, s" Polâki, za Najâsnějših" Korolej Polskich" Vladislava, potom" i Kazěmira, v" roku 1648, otpravovatisâ načatoj i za lět desât' po smerti Hmelnickogo neokončennej, z" roznih" lětopiscov" i iz" diariuša, na toj vojne pisannogo, v" gradě Gadâču, trudom" Grigoriâ Grâbânkî, sobrannaâ i samobitnih" starožilov" svěditel'stvi utverždennaâ*. Roku 1710. Izdana Vremennoû Komissieû dlâ razbora drevnih aktov, Universitetskaâ tipografiâ, Kïev" 1854, s. 277–291; *Kronika Sarmacyey Europskiej*, ks. I, s. 179–189.

⁶⁴ *Kronika Sarmacyey Europskiej*, ks. I, s. 179–180.

⁶⁵ *Otryvki iz" lětopisca*..., s. 277.

W wydaniu z 1611 roku po historii o Iwonie Gwagnin mówi, że nie był świadkiem tych zdarzeń i zebrał informacje z innych kronik⁶⁶. Boboliński pominął te słowa. Ukraiński autor zostawił tylko część oryginalnych podtytułów na marginesach. Niektóre podtytuły zostały zredagowane przez samego Bobolińskiego.

Drugie opowiadanie *Повѣсть о Подковѣ, Господару Волоскомъ* („Opowieść o Podkowie, gospodarze wołoskim”) jest tłumaczeniem końcowego fragmentu cząstki o Kozakach niżowych z trzeciej części trzeciej księgi *Kroniki Sarmacyey Europskiej*⁶⁷. Po ostatnim zdaniu wspomnianego fragmentu Boboliński dodał kolejne zdanie: „Быль то завше велце помочный народ Козацкйй противъ всѣмъ неприятелемъ Короны Полскои” („Był to zawsze wielce pomocny naród kozacki przeciwko wszystkim nieprzyjaciołom Korony Polskiej”). Zostało ono zapożyczone z akapitu, którym kończy się trzecia księga dzieła Gwagnina⁶⁸.

W końcu XVII – na początku XVIII wieku został napisany *Літопис Самовидця* („*Latopis Samowidca*”). Tekst tego zabytku ukazywał się w latach 1846, 1878, 1971 i 1972, ponieważ uzupełniano go w oparciu o nowo odkryte wersje. Nieznany autor prawdopodobnie zapożyczył z dzieła Gwagnina i krótko zreferował wiadomości o walce Swierczowskiego i Iwonii z Turkami, o wyprawie Kozaków pod wodzą Bohdana na Krym w 1576 roku (w *Kronice Sarmacyey Europskiej* wydarzenie to datowane jest na 1575 rok), o przekroczeniu przez Zaporozców Donu po tym, jak Stefan Batory „хотѣль всѣхъ выгубити” („chciał wszystkich zniszczyć”), o Podkowie i Szachu⁶⁹. Z kolei krótka wzmianka o wyprawie pod Biełgorodem w 1516 roku⁷⁰ została napisana w oparciu o dzieło Gwagnina lub *Kronikę* Bielskiego. Z tej ostatniej mogła być również przejęta informacja o przekroczeniu przez Zaporozców Donu (Wiktor Brechunenko twierdzi, że najbardziej szczegółowe informacje o tym wydarzeniu podaje *Kronika* Bielskiego⁷¹). Pisząc swoje dzieło, Gwagnin szeroko korzystał z *Kroniki* *wszytkiego świata*⁷².

66 *Kronika Sarmacyey Europskiej*, ks. I, s. 189.

67 *Otryvki iz' lětopisca...*, s. 293–300; *Kronika Sarmacyey Europskiej*, ks. III, s. 34–39.

68 *Otryvki iz' lětopisca...*, s. 300; *Kronika Sarmacyey Europskiej*, ks. III, s. 39.

69 *Lětopis' Samovidca ovojnah' Bogdana Hmel'nickago i o meždousobiáh' byvših' v' Maloj Rossii po ego smerti*, Universitetskaâ tipografiâ, Moskva 1846, s. 2–3; *Kronika Sarmacyey Europskiej*, ks. I, s. 179–182, ks. III, s. 34–39.

70 *Lětopis' Samovidca...*, s. 2.

71 V.A. Brehunenکو, *Stosunki ukraińskogo kozactva z Donom u XVI – seredini XVII st.*, RA „Tandem-U”, Kiiв–Zaporizżâ 1998, s. 109.

72 D.C. Waugh, *Notes on Seventeenth-Century Translations from the Polish „Kronika” of Alexander Guagnini*, [w:] E.L. Keenan, *The Kurbski – Groznyi Apocrypha*, Harvard University Press, Cambridge (Mass.) 1971, s. 149–150; N.P. Koval'skij, *Istočnikovedenie istorii Ukrainy XVI – pervoj poloviny XVII veka*, Dnepropetrovskij gosudarstvennyj universitet, Dnepropetrovsk 1979, cz. 4: *Obzor osnovnyh otečestvennyh sobranij arhivnyh istočnikov: Učebnoe posobie po speckursu*, s. 122–124.

Samuel Wełyczko (Самійло Величко) tylko w pierwszym tomie swego *Litopisu*, który pojawił się najpóźniej w roku 1708 (współcześni badacze uważają, że wydarzyło się to około 1728 roku⁷³), trzy razy odniósł się do dzieła Gwagnina. Rozważając przyczyny wojny wyzwoleniczej narodu ukraińskiego z lat 1648–1654, zauważył w szczególności:

Бист веліє малоросіяном шляхетнимъ и посполитимъ, по обоїх сторонах реки Днєпра жителствующимъ, и козакам Войска Запорожскаго вт п̄новъ полских и іхъ дозорцовъ... утѣсненіє, озлобленіє, всеконечное знищенє и разорєніє. Которое то утѣсненіє, любо началось творити Русѣ вт поляков вт 1333, поддлугъ Кгвагнѣна и Пуфєндорфия⁷⁴.

Mówiąc o przyroście liczebnym Kozaków na początku XVI wieku, Wełyczko odwoływał się do dzieł Kromera i Gwagnina⁷⁵. Wreszcie oparł się na *Kronice Włocha*, podkreślając, że Władysława II,

[...] за королєвства свого, ко руссом и козакам (взглядом надання и стверження прав и волностей імъ полезних) не без всобливої мogle быти блгодати и призрачїя, яко м̄нрх (по свѣдїтелству Гвагнѣнову, в кронѣци полскої на листѣ 98), з матки руски рожденний, и многое з своїхъ добродѣтелей и блгонравїя вт того ж Кгвагнѣна залеценє ім̄ющий⁷⁶.

⁷³ S. Bagro, A. Bovgirâ, G. Borâk, T. Taïrova-Âkovlêva, dz. cyt., s. XVI.

⁷⁴ S.V. Veličko, *Litopis*, per. z kniž. ukr. movi, vst. st., koment. V.O. Ševčuka; vidp. red. O.V. Mišanič, Vidavnictvo Dnipro, Kiïv 1991, t. 1, s. 38; S. Veličko, „*Litopis*”, red. kol. V. Smolij (vidp. red.), T. Taïrova-Âkovlêva (vidp. red.), G. Borâk, A. Bovgirâ, L. Dubrovina, D. Cipkin; uporâd. G. Borâk, T. Taïrova-Âkovlêva; pidgot. do druku: A. Bagro, S. Bagro, A. Bovgirâ, T. Dobrâns’ka, O. İvanova, V. Kononenko, M. Filipovič, Vidavnictvo „KLİO”, Kiïv 2020, s. 130. („W tym czasie małorosyjska szlachta i prosty lud mieszkający po obu stronach Dniepru oraz Kozacy z wojska zaporoskiego byli prześladowani przez polskich panów i ich urzędników..., uciskani, doprowadzeni do rozpacz, wyniszczeni i rozbici. Który to ucisk Polaków nad Rusinami zaczął się od 1333 roku, jak świadczą Gwagnin i Pufendorf”, przekł. O.D.).

⁷⁵ S.V. Veličko, *Litopis*, Kiïv 1991, t. 1, s. 39; S.V. Veličko, *Litopis*, Kiïv 2020, s. 130 („podlug” Kromera i Gvagnëna”).

⁷⁶ S.V. Veličko, *Litopis*, Kiïv 1991, t. 1, s. 41; S.V. Veličko, *Litopis*, Kiïv 2020, s. 131. („Jako król okazywał szczególną przychylność i opiekę Rusinom i Kozakom (nadając nowe i potwierdzając wcześniej nabyte przez nich prawa i wolności), co nie jest zaskakujące, ponieważ był z pochodzenia Rusinem ze strony matki (jak poświadczają Gwagnin w swojej *Kronice polskiej* na stronie 98), posiadał też wiele cnót i zalet wymienionych przez tego samego Gwagnina”, przekł. O.D.). Porównaj: „Miał też w sobie wiele obyczajów macierzyńskich około czarow / która była Ruska...” (*Kronika Sarmacyey Europejskiej*, ks. I, s. 98).

Ponieważ dzieło Wełyczki poświęcone jest wydarzeniom z połowy i drugiej części XVII wieku, autor mógł posłużyć się *Kroniką Sarmacyey Europskiej* jedynie do opisanie ich tła historycznego.

Amerykański badacz Daniel Clarke Waugh twierdził, że ukraińskie tłumaczenie polskiego tekstu listu tureckiego sułtana, znanego z kronik Wełyczki (wydanie Kijów 1848, dodatek 3–5) oraz rękopiśmienna wersja z tego ostatniego (dział rękopisów Biblioteki Rosyjskiej Akademii Nauk w Sankt Petersburgu, sygnatura 4.7.25, karta 373v) zostały zapożyczone z dzieła Gwagnina z wydania opublikowanego w 1611 roku⁷⁷.

Wśród ksiąg „starożytnych historiografów” użytych do napisania w 1710 roku latopisu, Hryhorij Hrabianka wskazał także dzieło Gwagnina. Już samo to sformułowanie pozwala przypuszczać, że nie posługiwał się on wydaniem, lecz rękopiśmiennym tłumaczeniem: „Понеже въ книгахъ древними историографи, Римскими и Полскими, [...] Гвагнѣномъ [...] составленными, а ныне на Славенскій языкъ переведенныхъ [...]” („Ponieważ w książkach przez dawnych historiografów, rzymskich i polskich [...] przez Gwagnina [...] napisanych, a teraz przetłumaczonych na język słowiański [...]”)⁷⁸. Rozpatrując etymologię słowa „Kozak”, Hrabianka nawiązał do poglądów kilku kronikarzy, w tym Gwagnina, który etymologię tego słowa wywiódł z pojęcia wolności. Ukraińskiemu autorowi bardziej podobała się ta interpretacja niż zaproponowana przez Wespazjana Kochowskiego, jakoby nazwa Kozacy pochodziła od kóz. „Приличнѣ” („Za bardziej przywoitą”) uznał także opinię Strykowskiego, wedle którego nazywano Kozaków od imienia starożytnego wodza Kozaka⁷⁹. Fragment o wyprawie pod

⁷⁷ D.C. Waugh, *The Great Turkes Defiance On the History of the Apocryphal Correspondence of the Ottoman Sultan in its Muscovite and Russin Variants*, with a Foreword by Academician Dmitrii Sergeevich Likhachev, Slavica Publishers, Columbus (Ohio) 1978, s. 27, 284, n. 25.

⁷⁸ *Dějství prezěl'noj i ot' načala polákov' krvavšoj nebyvaloj brani Bogdana Hmelnickogo, Getmana Zaporožskogo, s' Poláki, za Najásnějših' Korolej Polskih' Vladislava, potom' i Kazěmira, v' roku 1648, otpravovatisá načatoj i za lět desát' po smerti Hmelnickogo neokončenoj, z' roznih' lětopiscov' i iz' diariuša, na toj vojně pisannogo, v' gradě Gadáču, trudom' Grigoriâ Grâbâнки, sobranaâ i samobitnih' starožilov' svědítel'stvi utverždennaâ. Roku 1710. Izdana Vremenoû Komissieû dlâ razbora drevnih' aktov, Universitetskaâ tipografiâ, Kiev* 1854, s. 1. O rękopiśmiennych tłumaczeniach *Kroniki Sarmacyey Europskiej* zobacz: O.A. Dáčok, *Analiz rukopisnyh perevodov „Hroniki Evropejskoj Sarmatii” na russkij i ukrainskij âzyki, [w:] Issledovaniâ po arheografii i istočnikovedeniû otečestvennoj istorii XVI–XX vv.: Mežvuzovskij sbornik naučyh' trudov, Dnepropetrovskij gosudarstvennyj universitet, Dnepropetrovsk* 1990, s. 19–31.

⁷⁹ *Dějství prezěl'noj i ot' načala polákov' krvavšoj nebyvaloj brani...*, s. 15–16. Por. „[...] miles, notae in confectando hoste celeritatis, vocabuli Kozak appellationem accepit; quod a Capra (vernacule Koza) veloci animalculo derivatum [...]” (*Annalivm Poloniae ab obitu Vladislai IV climacter primus. Scriptore Vespasiano a Kochow Kochowski, Ex officina Georgij & Nicolai Schedel, S.R.M. Ord: Typ., Cracoviae* 1683, s. 7). Przekł.: Żołnierz, znany ze swej szybkości w pokonywaniu wrogów, otrzymał przydomek Kozak, który pochodzi od kozy) – małego, szybkiego zwierzęcia.

Bielgorod w 1516 roku⁸⁰ mógł zostać zaczerpnięty z Gwagnina albo Bielskiego, który również wymieniony jest wśród „dawnych historiografów”. Posługując się *Kroniką Sarmacyey Europejskiej*, opisano krótkie podsumowanie wydarzeń na Wołoszczyźnie w 1574 roku (historia o Iwonie), wtargnięcie Turków i Tatarów na Podole oraz wyprawę Kozaków prowadzoną przez Bohdana pod Perekop w roku następnym. W pierwszej księdze dzieła Gagnina zdarzenia te są przedstawione dokładnie w tej kolejności⁸¹. Prawdopodobnie z księgi trzeciej zapożyczono fragment o komplikacjach w stosunkach Zaporozców z królem Stefanem Batorym, w wyniku których ci pierwsi wycofali się za Don. W miarę wzrostu zagrożenia napadami turecko-tatarskimi na ziemię Korony, król zmuszony był łagodzić swoją politykę wobec Kozaków⁸². Dalej w *Kronice Sarmacyey Europejskiej* znajduje się opowieść o Podkowie, a w latopisie Hrabianki krótkie opowiadanie *Сказание о гетманнѣ козацкомѣ Шаху и Подковѣ, и о различныхъ бранехъ козацкихъ* (Opowieści o hetmanie kozackim Szachu i Podkowie oraz o różnych bitwach kozackich)⁸³. Zgodność ta, a także podobieństwo treści sugerują, że Hrabianka pisząc tę część korzystał z wydania dzieła Gwagnina z 1611 roku. Wraz z nim (w oryginale lub w tłumaczeniu) Hrabianka miał do dyspozycji jakieś inne źródło. Wskazują na to słowa o pochowaniu ciała Podkowy w monasterze kaniowskim. Jak już wspomniano, informacji tej nie ma w pracy Włocha. Jednak jest ona zawarta w *Кратком описаниу Малороссіи, в Лѣтописѣ или описаниу кратком* i w *Латописіе Самовидца*⁸⁴. Nawiasem mówiąc, Hrabianka korzystał z tego ostatniego. Apanowycz wymieniała latopis Samowidca wśród czterech głównych źródeł Hrabianki⁸⁵.

Kowalski zauważył, że jednym z rękopiśmiennych spisów bliskich pierwszej części latopisu Hrabianki jest liczący 64 strony tzw. *Синопсис истории козаков, в котором о проименовании и началѣ козаков, и о их нравах и обикновениям, пищи, оружии их [...]* (Synopsis historii Kozaków, w którym towa o nazywaniu i początku Kozaków oraz o ich manierach i zwyczajach, jedzeniu, orężu ich [...]), który jest przechowywany w dziale rękopisów Biblioteki Państwowej Rosji w Moskwie, fundusz 256, jednostka magazynowa 388. Opiera się na rozdziale *О Козакѣхъ низовыхъ* trzeciej części trzeciej księgi dzieła Gwagnina⁸⁶. Rękopis

⁸⁰ *Dějstviâ prezěl'noj i ot" načala polâkov" krvavšoj nebyvaloj brani...*, s. 19.

⁸¹ Tamże, s. 21; *Kronika Sarmacyey Europejskiej*, ks. I, s. 179–192.

⁸² *Dějstviâ prezěl'noj i ot" načala polâkov" krvavšoj nebyvaloj brani...*, s. 22; *Kronika Sarmacyey Europejskiej*, ks. III, s. 34 („A na ten czas, gdy ich Krol Stephan chciał koniecznie wygubić / brali sie do Moskwy do tych drugich Kozakow / stąd więtsze ieszcze niebezpieczeństwo baczył / y przetoż im podobno dał pokoy. Bez wątpienia z nich postuga dobra / y bezpiecniey tamtym kraiom z nimi”).

⁸³ *Dějstviâ prezěl'noj i ot" načala polâkov" krvavšoj nebyvaloj brani...*, s. 23; *Kronika Sarmacyey Europejskiej*, ks. III, s. 35–39.

⁸⁴ *Kratkoe opisanie Malorossii*, s. 215; *Lëtopisec" ili opisanie kratkoe...*, s. 4; *Lëtopis' Samovidca...*, s. 2.

⁸⁵ E.M. Apanovič, dz. cyt., s. 143.

⁸⁶ N.P. Koval'skij, *Izvestiâ...*, s. 127.

ten, przechowywany wcześniej w bibliotece Moskiewskiej Akademii Teologicznej, nosi także inny tytuł: *Сінописъ⁸⁷ ГѸ началъ проименованіа Козаковъ ѿ КудѸ Козаки Нареченны и ѿ коего Племены и РѸда (Synopsis. O początku nazywania Kozaków, skąd Kozacy nazwani i od jakiego plemienia i rodziny [pochodzą]).* Dzieło to jest bliskie nie tylko treścią, ale i tekstem latopisowi Hrabjanki:

Александръ ГвагнѸнъ отъ свободы
ихъ тако нарекшихся разумѸеть
быши, занеже праотци ихъ отъ
доброй воли охотнѸ на брань
исхождаху, яко же и всегда Козаки
не сокривающей храбрости своей ко
брани охотни суть [...] ⁸⁸

АлеѸандеръ же Гвагвинъ ѿ свободы
нарицаеть козаками, занеже яко
предкове ихъ, не ѿ нужды коей но
ѿ доброй волѸ, охотнѸ, и без найму
на брань хождяху, тако и ннѸ козаки
храбрости своей несокривающе къ
браны вхоци [...] ⁸⁹

Według opisu sporządzonego przez Antonowycza znaczna liczba zapożyczeń z *Kroniki Sarmacyey Europejskiej* jest charakterystyczna dla niepublikowanego *Latopisu międzygórskiego (Межигірський літопис)* z początku XVIII wieku⁹⁰.

Stepan Łukomski (Степан Лукомський), urodzony w 1701 roku, ukończył w 1722 roku szkołę bracką w Kijowie i – jak pisał w swojej autobiograficznej opowieści (skazce) – zamierzał za granicą „латинское совершить учение” (studium naukę łacińską). Jednak choroba stała się przeszkodą w realizacji zamiaru. Przez kilka lat młody człowiek studiował w Polsce⁹¹. Swoją znajomość języka polskiego Łukomski wykorzystywał podczas pracy nad tłumaczeniami. W 1738 roku przełożył dziennik Szymona Okolskiego, uzupełniając go opowiadaniem

⁸⁷ Słowo to zostało później zapisane czarnym atramentem. Pozostałe słowa w tytule zapisane są cynobrem.

⁸⁸ *Dějstviâ prezĕl'noj i ot' načala polâkov" krvavšoj nebyvaloj brani...*, s. 15.

⁸⁹ „*Sinopsis o načale proimenovaniâ kozakov, otkudu kazaki narečeny i ot koego plemeny i roda*” („*O načale proimenovaniâ kazakov i osvoboždenii ih ot iga pol'skogo*”). Rękopis iz biblioteki Moskovs'koï duhovnoï akademii [XVIII st.], ark. 2–2zv., http://history.org.ua/LiberUA/SinnopsONach_18/SinnopsONach_18.pdf [dostęp: 22.10.2024].

⁹⁰ A.I. Rogov, *Russko-pol'skie kul'turnye svâzi...*, s. 159.

⁹¹ *Avtobiografičeskaâ „skazka” malorossijskogo lĕtopisatelâ Stefana Lukomskago* (Soobšil" O.I. Levickij), „*Kievskâ Starina. Ežemĕsâčnyj istoričeskij žurnal*” 1890, t. 30, s. 483 („[...] v" 1722 godu, okonča v Kievĕ čast' učenîâ svoego, hodil" v" čužestrannie kraâ, nadĕâs' tamo onoe latinskoe moe soveršit' učenje, no za priklŭčivšeûsâ mnĕ togda bolĕzn'û, prinudžen" ostat'sâ v" Pol'šî [...] v" 1726 godu vozvratilsâ paki po preŕnemu v" Kiev" [...]” – [...] w 1722 roku, ukończywszy w Kijowie część swojej nauki, udał się za granicę, mając nadzieję, że tam dokończy naukę łaciny, jednak z powodu choroby zmuszony był pozostać w Polsce [...] w 1726 roku wrócił z powrotem do Kijowa).

opracowanymi na podstawie latopisów kozackich⁹². Następnie przetłumaczył notatki Macieja Tytłowskiego, poprawiając i uzupełniając je według latopisów ukraińskich. Łukomski przełożył także słynny epos historyczny Samuela Twardowskiego *Wojna domowa*⁹³. Będąc na emeryturze i nie chcąc „напрасно и бѣздельно времени терять, но чтобъ какую нибудь прислугу обществу дѣлать” („marnować czasu na próżno i bez celu, ale zrobić coś dobrego dla społeczeństwa”), napisał dzieło kompilacyjne. Jego tytuł: *Собрание историческое Изъ книгъ древняго писателя Александра Гвагнаина и из старихъ рускихъ вѣрнихъ лѣтописей Абиштованнимъ полковимъ обознимъ Стефаномъ Василиевимъ синомъ Лукомскимъ сочиненное в малороссійскомъ городѣ Прилукѣ 1770 году* (*Zbiór historyczny z ksiąg dawnego pisarza Aleksandra Gwagnina i ze starych ruskich latopisów prawdziwych przez emerytowanego oboźnego pułkowego Stefana Wasilijewa syna Łukomskiego skomponowany w małorosyjskim mieście Priluki w roku 1770*). Praca poświęcona jest wydarzeniom na Ukrainie w latach 1299–1599. Głównym źródłem Łukomskiego była *Kronika Sarmacyey Europejskiej*, o czym mówi sam tytuł. Potwierdzają to badacze. Co do „старихъ рускихъ вѣрнихъ лѣтописей” („starych ruskich prawdziwych latopisów”) Lewicki i Ikonnikow uważali, że jest to jeden z latopisów kozackich. Ikonnikow zwrócił uwagę, że ten latopis jest bliski hustyńskiemu, ale nie jest z nim identyczny. Uważał także, że ukraiński autor korzystał z dzieła Twardowskiego. Z *Kroniki Sarmacyey Europejskiej* Gwagnina Łukomski zapożyczył wszystkie informacje o Zaporozzczach (w tym o tzw. „Kozakach litewskich”): etymologię słowa „kozak”, wiadomości o życiu codziennym, osadach, pływaniu po Dnieprze, opowiadanie o związku Swierczowskiego i Iwonii w 1574 roku, wiadomość o kampanii w 1575 roku na Krymie prowadzonej przez Bohdankę, opowiadanie o Janie Podkowie (1577 roku). Główną metodą przekładania jest forma cytatu lub opowiadanie własnymi słowami *Kroniki* Gwagnina. Jednocześnie Łukomski wskazał, z której księgi lub fragmentu zapożyczył materiał (o Słowianach, o Tatarach Perekopskich i Oczakowskich, o Litwie, o Polsce, o Kozakach niżowych i zaporoskich). Według obliczeń Iwana Dzyri, w latopisie Łukomskiego

⁹² Tamże, s. 477.

⁹³ Tamże, s. 477–478; Aleksander Jabłonowski pisał że Welicze służyły „za źródło »Zapiski Macija Tytłowskiego« 1620–1621 roku o walkach na Cesorze i pod Chocimiem, nb. nie wydane po polsku, a które nadto na ruski przełożył oboźny Stefan Łukomski”. A także: „Stefan Łukomski oboźny pułku pryłuckiego zajęty jedynie tłómaczeniem i przeróbkami prac [...] za młodu przekłada (1738) »Dyaryusz Okolskiego«; w wieku późniejszym (1770) tłumaczy Zapiski Tytłowskiego oraz Twardowskiego »Wojnę domową« (to jednak zaginęło), co więcej układa »Sobranije istoriczესкоje...« z ksiąg Gwagnina etc.” (A. Jabłonowski, *Akademia Kijowsko-Mohilańska: zarys historyczny na tle rozwoju ogólnego cywilizacji zachodniej na Rusi*, „Materiały i opracowania, dotyczące historii i wyższych zakładów naukowych w Polsce. V”, druk W.L. Anczyca i spółki, Kraków 1899–1900, s. 181, 275).

znajdują się 154 odnośniki do dzieła Gwagnina⁹⁴. *Собрание историческое* [...] zostało opublikowane przez Lewickiego w 1878 roku w drugim wydaniu latopisu Samowidca⁹⁵.

W 1856 roku Mykoła Biłozerski wydał zbiór odkrytych przez siebie latopisów ukraińskich. Wśród nich *Хронологія высокославныхъ ясновельможныхъ гетмановъ, преже Хмельницького бывшихъ* (*Chronologia najświetniejszych hetmanów szlacheckich, którzy byli przed Chmielnickim*) z rękopiśmiennego zbioru z końca XVIII wieku. To zdanie pochodzi z autentycznej wiadomości Gwagnina: „1568 года генваря 18 д. Бируля съ козаками своими, партизанд Мадскій, силное нападение учинилъ на московское войско”⁹⁶. Jednak autor latopisu popełnił błąd. W pierwszej księdze *Kroniki Sarmacyey Europskiej* jest powiedziane: „Назайутрз дня 18. Стycznя. Бирула Козак Низовы / з товариством свым [...]”⁹⁷. Oznacza to, że rok nie jest określony. Można to ustawić z kontekstu. Właściwie opisywane wydarzenie miało miejsce na początku 1569 roku. Nie określił Gwagnin Biruli Madzkim, choć rzeczywiście tak go nazywano⁹⁸. Niewykluczone, że autor *Chronologii* wykorzystał opowiadanie o Swierczowskim i Podkowie z *Kroniki Sarmacyey Europskiej* sporządzając krótkie wiadomości o tych słynnych wodzach kozackich⁹⁹.

W latach 1785–1786 na podstawie ukraińskich dzieł historycznych generał Aleksander Riegelman napisał *Лѣтописное повѣствованіе о Малой Россіи и ея народѣ и козакахъ вообще* [...] (*Opowieść latopisarska o Małej Rusi i jej mieszkańcach oraz o Kozakach w ogóle* [...]). Dzieło opublikowano w 1847 roku. Biorąc pod uwagę etymologię słowa „kozak”, szczególnie zwrócił uwagę na to, że: „[...] Александръ Гвагинъ отъ свободы нарицаетъ Козакими [...]” („[...] Aleksander Gwagnin od wolności nazywa [ich] Kozakami [...]).” Jednak w tekście to zdanie jest ujęte w cudzysłów. Po cudzysłowie Riegelman dodał: „Такъ говоритъ историкъ”

94 *Автобиографіческаâ „skazka”*..., s. 478; O. Levickij, dz. cyt., s. IX, XIII, XIV; V.S. Ikonnikov, dz. cyt., s. 1606–1608; N.P. Koval'skij, *Izvestiâ*..., c. 127–128; I.Â. Dzira, *Kozac'ke litopisannâ 30-h - 80-h rr. XVIII st.: dżereloznavčij ta istoriografičnij aspekti*, Institut istorii Ukraïni NAN Ukraïni, Kiïv 2006, s. 56, 116–118, 121, 164.

95 *Sobranie istoričeskoe, Iz" knig" drevnâgo pisatelâ Aleksandra Gvagnina i iz starih" ruskih" věrnih" lĕtopisej Abšitovannim" polkovim" oboznim" Stefanom" Vasilievim" sinom" Lukomskim" sočinennoe v malorossijskom" gorodĕ Prilukĕ 1770 godu*, [w:] *Lĕtopis' Samovidca po novootkrytym" spiskam" s" prilozheniem" treh" Malorossijskih" hronik": Hmel'nickoj, „Kratkogo Opisaniâ Malorossii” i „Sobranîâ Istoričeskago”*. Izdana Kievskou vremennoû komissieû dlâ razbora drevnih" aktov", Tipografiâ K.N. Milevskago, Kiev" 1878, s. 321–372.

96 *Hronologiâ vysokoslavnyh" âsnovel'možnyh" getmanov", preže Hmel'nickogo byvših"*, [w:] *Ūžnorusskiâ lĕtopisi, otkrytâ i izdannâ N. Bĕlozerskim"*, Universitetskaâ tipografiâ, Kiev" 1856, t. 1, s. 110.

97 *Kronika Sarmacyey Europskiej*, ks. I, s. 141.

98 D.ĭ. Âvornic'kij, *Istoriâ zaporoz'kih kozakiv: u 3 tomah*, Vidavnictvo Svĭt, L'viv 1991, t. 2, s. 24.

99 *Kronika Sarmacyey Europskiej*, ks. I, s. 141.

(„Tak mówi historyk”), – nawiązując do nieznanego ukraińskiego historyka¹⁰⁰. Oznacza to, że nie korzystał bezpośrednio z *Kroniki Sarmacyey Europskiej*. Potwierdzają to inne fragmenty. Niewątpliwie wiadomość o ataku Kozaków pod wodzą Biruli na wojsko moskiewskie ma swoje źródło we wspomnieniu Gwagnina, który był świadkiem tego wydarzenia. Różni się jednak od słów w dziele Włocha tym, że przywódca nazywa się Birula Madski, a samo wydarzenie przypisywano rokowi 1568 zamiast 1569. Jak już wspomniano, podobne różnice są charakterystyczne dla *Chronologii najślynniejszych hetmanów szlacheckich, którzy byli przed Chmielnickim*¹⁰¹. Wiadomość Riegelmana o Swierczowskim jest bardzo zwięzła. Nieco bardziej szczegółowa jest historia o Podkowie. Ta ostatnia kończy się zaleceniem pochówku ciała Podkowy w monasterze kaniowskim, czego nie wspomina się w *Kronice Sarmacyey Europskiej*, ale o czym mowa w latopisach ukraińskich (*Krótkie opisanie Małorosji, Latopisiec albo krótkie opisanie...*, latopisach Samowidca i Hrabianki). Ponadto wymienione postacie są podane na liście hetmanów jako szósty i ósmy. Pod tymi samymi numerami występują one w *Chronologii*. Jeśli wiadomość Gwagnina o wysłaniu przez króla komisarzy na Zaporozże zamyka opowieść o Podkowie, to w dziele Riegelmana znalazła się ona w części poświęconej dziesiątemu hetmanowi Szachowi¹⁰². Potwierdza to również, że generał nie korzystał bezpośrednio z *Kroniki Sarmacyey Europskiej*. Materiały zaczerpnięte z tego dzieła znalazły się w jego *Opowieści latopisarskiej...* już jako tradycja historiograficzna, która ukształtowała się w latopisarstwie ukraińskim w drugiej połowie XVIII wieku.

Przeprowadzona analiza pozwala na wyciągnięcie następujących wniosków.

Kronika Sarmacyey Europskiej cieszyła się dużym powodzeniem wśród autorów ukraińskich. Zapożyczenia z niej i ślady wpływów można prześledzić w ponad dwudziestu pięciu dziełach z XVII–XVIII wieku. Każdy z wieków posiada odrębne powody, dla których interesowano się *Kroniką* Gwagnina. W XVII wieku było ono większe (zob. Załącznik 1). Na ten czas przypada powstanie większości wspomnianych dzieł. Ukraińscy pisarze interesowali się przeszłością Ukrainy, a także Litwy i Polski, historią Kozaków zaporoskich. W zabytkach z XVIII wieku (zob. Załącznik 2) zainteresowanie ich autorów prześledziliśmy tylko w kontekście ostatniego aspektu.

¹⁰⁰ *Lětopisnoe pověstvovanie o Maloj Rossii i eâ narodě i kozakah" voobše, otkol' i iz" kakogo naroda onye proishoždenie svoe iměût, i po kakim" slučaâm" oni nyně pri svoih" městah" obitaût", kak" to: čerkaskie ili malorossijskie i zaporožskie, a ot" nih" uže donskie, a ot" sih" âickie, čto nyně ural'skie, grebenskie, sibirskie, volgskie, terskie, nekrasovskie, i proč. kozaki, kak" rovno i slobodskie polki, Sobrano i sostavleno črez" trudy inžener"-general"-maiora Aleksandra Rigel'mana, 1785–86 goda, Universitetskaâ tipografiâ, Moskva 1847, s. 2.*

¹⁰¹ Tamże, s. 21; *Hronologiâ vysokoslavnyh" âsnovel'možnyh" getmanov", preže Hmel'nickogo byvših"*, s. 110; *Kronika Sarmacyey Europskiej*, ks. I, s. 141.

¹⁰² *Lětopisnoe pověstvovanie...*, s. 22–24; *Hronologiâ...*, s. 110; *Lětopis' Samovidca...*, s. 2.

Nie wszyscy autorzy korzystali z *Kroniki Sarmacyey Europejskiej* bezpośrednio. W niektórych dziełach (zwłaszcza z XVIII wieku) materiały o tematyce kozackiej były już trwale obecne w tradycji historiograficznej.

Najobficiej historyczno-geograficznym opisem Gwagnina posłużyli się autor *Latopisu hustyńskiego* i Sofonowycz podczas pisania *Kroniki z latopiśców starożytnych*, krytycznie rozpatrując relację Włocha i porównując ją z materiałami ze źródeł narracyjnych krajowych i zagranicznych. W odróżnieniu od nich Łukomski umieścił w swoim *Zbiorze historycznym* cytaty z dzieła Gwagnina lub opowiadał własnymi słowami niektóre jego fragmenty.

Autorzy wszystkich analizowanych zabytków literatury ukraińskiej z XVII i XVIII wieku korzystali wyłącznie z wydania polskojęzycznego dzieła Gwagnina z 1611 roku. Znalaziono tylko jeden przypadek użycia łacińskiego *Sarmatiae Europae Descriptio* wydanego w 1578 lub 1581 roku podczas pisania niewielkiego dzieła, które datowane jest na koniec XVI wieku, a więc przed publikacją rozszerzonej *Kroniki Sarmacyey Europejskiej* w języku polskim.

Bibliografia

Źródła

Alkoran Machometow Náuką heretycką y żydowską y pogańską napelniony. Od Kohheletha Chrystusowego rozproszony y zgładzony. W Czernihowie Roku 1683. Mieśca máia 18 Dnia. W Typográphiey przeoświeconego w Bogu Jego M[ilo]s[ci] Oyca Łazarza Baranowicza prawosławnego Archiepiskopa Czernihowskiego Nowogrodskiego y wszystkiego Siwierza. Metropoliey Kiiowskiej Administratora, za iego Błogosławieństwem przez Wielebnego w Bogu Oyca Ioaniciusza Galatowskiego Archimandrytę Czernihowskiego Ieleckiego świata obawiony, <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/667928/edition/765557?language=en> [dostęp: 17.01.2025].

Annalivm Poloniae ab obitv Vladislai IV climacter primus. Scriptore Vespasiano a Kochow Kochowski. Ex officina Georgii & Nocolai Schedel, S.R.M. Ord: Typ., Cracoviae 1683.

Avtobiografičeskaâ „skazka” malorossijskogo lětopisatelâ Stefana Lukomskago (Soobšil’ O.I. Levickij), „Kievaskaâ Starina. Ežeměsáčnyj istoričeskij žurnal” 1890, t. 30, s. 477–485.

Biblioteka Rossijskoj akademii nauk v Sankt-Peterburge, rukopisnoe otdelenie, šifr 24.4.35.

Dějstviâ prezěl’noj i ot” načala polâkov” krvavšoj nebyvaloj brani Bogdana Hmelnickogo, Getmana Zaporožskogo, s” Polâki, za Najâsnějših” Korolej Polskih”

- Vladislava, potom" i Kazěmira, v" roku 1648, otpravovatisâ načatoj i za lět desât' po smerti Hmelnickogo neokončennej, z" roznih" lětopiscov" i iz" diariuša, na toj vojne pisannogo, v" gradě Gadâču, trudom" Grigoriâ Grâbâнки, sobrannaâ i samobitnih" starožilov" svěditeľstvi utverždennaâ. Roku 1710. Izdana Vremennoû Komissieû dlâ razbora drevnih aktov, Universitetskaâ tipografiâ, Kļev" 1854.
- Galátovs'kij Īoanikij, *Něbo novoě*, [w:] Ī. Galátovs'kij, *Klúč rozuminnâ*, Vidavnictvo Naukova dumka, Kiiiv 1985, s. 242–343.
- Galátovs'kij Īoanikij, *Skarbnica*, [w:] Ī. Galátovs'kij, *Klúč rozuminnâ*, Vidavnictvo Naukova dumka, Kiiiv 1985, s. 344–371.
- Gustinskaâ lětopis'*, [w:] *Polnoe sobranie russkih" lětopisej*, Tipografiâ Ēduarda Praca, Sankt"-Peterburg" 1845, t. 2: ĪĪ. Ipatievskaâ lětopis', s. 229–373.
- Gustins'kij litopis*, [w:] *Ukrain'ska literatura XVII st.: Sinkretična pisemnist', poeziâ, dramaturgiâ, beletristika*, Vidavnictvo Naukova dumka, Kiiiv 1987, s. 146–166.
- Hronologiâ vysokoslavnyh" âsnovel'možnyh" getmanov"*, preže Hmel'nickogo byvših", [w:] *Ūžnorusskiâ lětopisi, otkrytyâ i izdannâ N. Bělozerskim"*, Universitetskaâ tipografiâ, Kiev" 1856, t. 1, s. 107–124.
- Kievskâ lětopis' (1241–1621)*, [w:] *Sbornik" lětopisej, odnosâšihâ k" istorii Ūžnoj i Zapadnoj Rusi, izdannij Kommissieû dlâ razbora drevnih" aktov, sostoâšej pri Kievskom", Podol'skom" i Volynskom" General"-Gubernatorě*, Tipografiâ G.T. Korčak"-Novickago, Kiev" 1888, s. 71–92.
- Kratkoe Opisanie Malorossii*, [w:] *Lětopis' Samovidca ponovo otkrytym" spiskam" s" prilozheniem" Treh" malorossijskih" hronik": Hmel'nickoj, „Kratkogo Opisanâ Malorossii" i „Sobraniâ Istoričeskago"*. Izdana Kievskoû vremennoû komissieû dlâ razbora drevnih" aktov", Tipografiâ K.N. Milevskago, Kļev" 1878, s. 211–319.
- Kronika Sarmacyey Europskijey, w ktorey sie zamyka krolestwo Polskie ze wszystkiemi Państwiy, Xięstwiy, y Prowincyami swemi: tudzież też Wielkie Xięstwo Litew[skie], Ruskie, Pruskie, Zmudzkie, Inflantskie, Moskiewskie y część Tatarow. Przez Alexandra Gwagnina z Werony, Hrabie Pałacu Laterańskiego, Rycerza pasowanego, y Rotmistrza Jego K[rolewskijey] M[iłości] Pierwey Roku 1578. po Łacinię wydana. A teraz zaś z przyczynieniem tych Krolow, ktorych w Łacinskiej niemasz: Tudzież krolestw, Państw, Insuł, ziem, y Prowinciy ku tey Sarmacyey przyległych: iako Graecyey, ziem Słowieńskich, Wołoszey; Pannoniëy, Bohemiy, Germaniëy, Daniëy, Szwecyey, Gotyey, etc. Przez tegoż Authora z wielką pilnością Rozdziałami na X Ksiąg krociuchno zebrana, a z Łacińskiego na Polskie przełożona. Cum Gratia & Priuilegio S.R.M. w Krakowie, w Drukarniëy Mikołaiia Loba, Roku Pańskiego 1611.*
- Latopis hustyński*, oprac., przekł. i koment. H. Suszko,, „Slavica Wratislaviensia", t. 124, „Acta Universitatis Wratislaviensis" nr 2547, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2003.
- Lětopis' Samovidca o vojnah" Bogdana Hmel'nickago i o meždousobiâh" byvših" v" Maloj Rossii po ego smerti*, Universitetskaâ tipografiâ, Moskva 1846.

Lětopisec” ili opisanie kratkoe znatnějših” dějstv” i slučaev”, čto v kotorom” godu děalos’ v” Ukraine malorossijskoj oběih storon Dněpra i kto imenno kogda getmanom” byl” kozackim”, [w:] *Sbornik” lětopisej, odnosâših sâ k” istorii Ūžnoj i Zapadnoj Rusi, izdannij Komissieû dlâ razbora drevnih” aktov”, sostoâšej pri Kievskom”, Podol’skom” i Volynskom” general”-Gubernatorě, Tipografiâ G.T. Korčak”-Novickago, Kiev” 1888, s. 1–70.*

Lětopisnoe pověstvovanie o Maloj Rossii i eâ narode i kozakah” voobše, otkol’ i iz” kakogo naroda onye proischoždenie svoe iměût”, i po kakim” slučaâm” oni nyně pri svoih” městah” obitaût”, kak” to: čerkaskie ili malorossijskie i zaporožskie, a ot” nih” uže donskie, a ot” sih” âickie, čto nyně ural’skie, grebenskie, sibirskie, volgskie, terskie, nekrasovskie, i proč. kozaki, kak” rovno i slobodskie polki, Sobrano i sostavleno črez” trudy inžener”-general”-maiora Aleksandra Rigel’mana, 1785–86 goda, Universitetskaâ tipografiâ, Moskva 1847.

Lev Krevza’s “Obrona iednosci cerkievney” and Zaxarija Kopysten’skujs “Palinodija”, with an Introduction by O. Pritsak and B. Struminski, Harvard (Harvard Library of Early Ukrainian Literature. Texts, vol. VIII), Cambridge 1987.

Otryvki iz” lětopisca ili kroniki ieromonaha Leontiâ Bobolinskago, [w:] *Dějstviâ prezěl’noj i ot” načala polâkov” krvavšoj nebyvaloj brani Bogdana Hmelnickogo, Getmana Zaporožskogo, s” Polâki, za Najâsnějših” Korolej Polskih” Vladislava, potom” i Kazěmira, v” roku 1648, otpravovatisâ načatoj i za lět desât’ po smerti Hmelnickogo neokončennej, z” roznih” lětopiscov” i iz” diariuša, na toj vojně pisannogo, v” gradě Gadâču, trudom” Grigoriâ Grâbâнки, sobrannaâ i samobitnih” starožilov” svěditel’stvi utverždennaâ. Roku 1710. Izdana Vremennoû Komissieû dlâ razbora drevnih” aktov, Universitetskaâ tipografiâ, Kiev” 1854, s. 277–319.*

Rossijskaâ nacional’naâ biblioteka, otdel rukopisej, f. 550 – Osnovnoe sobranie rukopisnoj knigi, F.IV.214.

Rossijskaâ nacional’naâ biblioteka, otdelrukopisej, f. 550 – Osnovnoe sobranie rukopisnoj knigi, F.IV.152.

Rossijskaâ nacional’naâ biblioteka, otdel rukopisej, f. 550 – Osnovnoe sobranie rukopisnoj knigi, Q.XVII.220.

„Sinopsis o načale proimenovaniâ kozakov, otkudu kazaki narečeny i ot koego plemeny i roda” („O načale proimenovaniâ kazakov i osvoboždenii ih ot iga pol’skogo”). Rukopis iz biblioteki Moskovs’koï duhovnoï akademii [XVIII st.], http://history.org.ua/LiberUA/SinnopsONach_18/SinnopsONach_18.pdf [dostęp: 22.10.2024].

Sobranie istoričeskoe, Iz” knig” drevnâgo pisatelâ Aleksandra Gvagnina i iz starih” ruskih” věrnih” lětopisej Abšitovannim” polkovim” oboznim” Stefanom” Vasilievim” sinom” Lukomskim” sočinenne v malorossijskom” gorodě Prilukě 1770 godu, [w:] Lětopis’ Samovidca po novootkrytym” spiskam” s” priloženiem” treh” Malorossijskih” hronik”: Hmel’nickoj, „Kratkogo Opisaniâ Malorossii” i „Sobrania

- Istoričeskago*". *Izdana Kievskoû vremennoû komissieû dlâ razbora drevnih" aktov*", Tipografiâ K.N. Milevskago, Kiev", s. 321–372.
- Sofonovič Feodosij, *Hronika z litopisciv starodavnih*, Vidavnictvo Naukova dumka, Kiïv 1992.
- Veličko Samijlo, *Litopis*, per. z kniž. ukr. movi, vst. st., koment. V.O. Ševčuka; vidp. red. O.V. Mišanič, Vidavnictvo Dnipro, Kiïv 1991.
- Veličko Samijlo, *Litopis*, red. kol.: V. Smolij (vidp. red.), T. Tairova-Âkovlêva (vidp. red.), G. Borák, A. Bovgirâ, L. Dubrovina, D. Cipkin; uporád.: G. Borák, T. Tairova-Âkovlêva; pidgot. do druku: A. Bagro, S. Bagro, A. Bovgirâ, T. Dobrâns'ka, O. Ivanova, V. Kononenko, M. Filipovič, Vidavnictvo „KLÏO”, Kiïv 2020.
- Στοιχις*", ili *Kratkoê Sobraniê w̄ Različnyh Lëtopiscev w Načalê Slavanorwsijskago Naroda i Pervonačal'nyh Křížeh" Bgospasaemago Grada Kiêva, w Žitii Stgw Blgovèrnagw Vèlikago Kříža Kièvskagw i Vsêa Rwssii Pèrvèjšagw Samodèržca Vladimira i w Naslèdnikah Blgočtivya ègo Rosijskîa, dažê do Prèsvètlago i Blgočtivago Gdra nšègo Cra i Vèlikago Kříža Fèwdora Alèžžèviča Vsêa Vèlikîa, i Malya, i Bèlya Rwssii Samodèržca*, [Tipografiâ Kièvo-Pečers'koï lavri, Kiïv 1674].

Opracowania

- Antonovič" Vladimir", *Predislovie*, [w:] *Sbornik" lëtopisej, odnosâšihâ k" istorii Ūžnoj i Zapadnoj Rusi, Izdannij Kommissieû dlâ razbora drevnih" aktov, sostoâšej pri Kievskom", Podoł'skom" i Volynskom" general"-Gubernatorê*, Tipografiâ G.T. Korčak"-Novickago, Kiev 1888.
- Apanovič Elena, *Rukopisnaâ svetskaâ kniga XVIII veka na Ukraine: Istoričeskie sborniki*, Izdatel'stvo Naukova dumka, Kiev 1983.
- Âvornic'kij Dmitro, *Īstoriâ zaporoz'kih kozakiv: u 3 tomah*, Vidavnictvo Svit, L'viv 1991, t. 2.
- Bagro Sergij, Bovgirâ Andrij, Borák Gennadij, Tairova-Âkovlêva Tetâna, „*Litopis" Samijla Velička („Īstoriâ") – viznačna istoriografična pam`âtka: do istorii tekstu ta jogo vivčennâ*, [w:] S. Veličko, *Litopis*, red. kol.: V. Smolij (vidp. red.), T. Tairova-Âkovlêva (vidp. red.), G. Borák, A. Bovgirâ, L. Dubrovina, D. Cipkin; uporád.: G. Borák, T. Tairova-Âkovlêva; pidgot. do druku: A. Bagro, S. Bagro, A. Bovgirâ, T. Dobrâns'ka, O. Ivanova, V. Kononenko, M. Filipovič, Vidavnictvo „KLÏO”, Kiïv 2020, s. XI–XXXIV.
- Brehunenکو Viktor, *Stosunki ukraïns'kogo kozactva z Donom u XVI – seredini XVII st.*, RA „Tandem-U”, Kiïv–Zaporizžâ 1998.
- Brehunenکو Viktor, Bojko Petro, Zaâc' Andrij, *Prostorovi meži ukraïns'kogo svitu: kompleks uâvlen' ta ihnâ realizaciâ v rannomodernij Ukraïni (XVI–XVIII st.)*, Īnstitut ukraïns'koï arheografii ta dzereloznavstva imeni M.S. Gruševs'kogo, L'viv–Kiïv 2023.

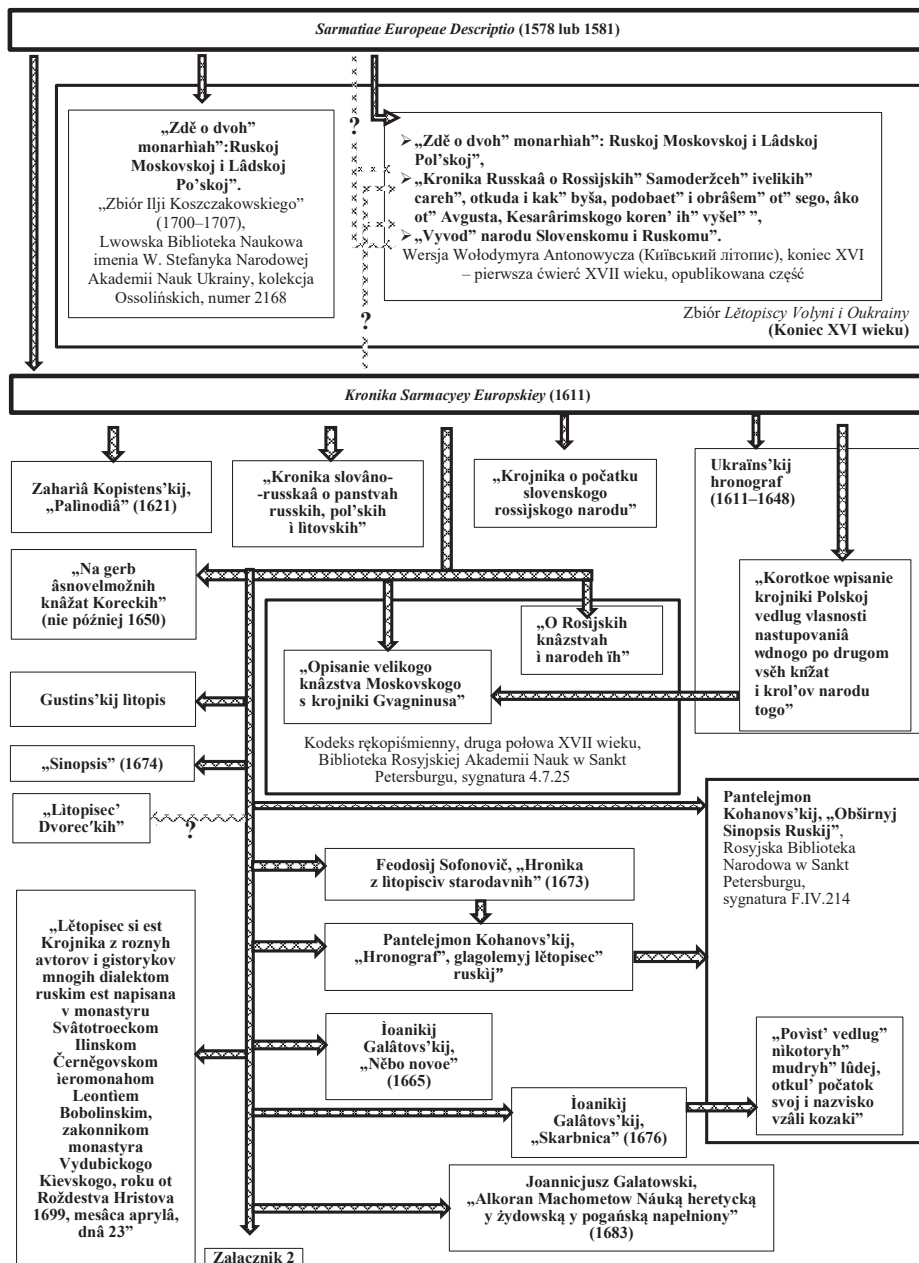
- Dáčok Oleg, *Analiz rukopisnyh perevodov „Hroniki Evropejskoj Sarmatii” na russkij i ukrainskij ázyki*, [w:] *Issledovaniâ po arheografii i istočnikovedeniû otečestvennoj istorii XVI–XX vv.: Mežvuzovskij sbornik naučyh trudov*, Dnepropetrovskij gosudarstvennyj universitet, Dnepropetrovsk 1990, s. 19–31.
- Dáčok Oleg, *Arheografiâ vidan” tvorû A. G`van`ini ta fragmentiv z n`ogo*, [w:] *Dnipropropetrovs`kij istoriko-arheografičnij zbirnik*, vip. 2, Vidavnictvo Geneza, Dnipropropetrovs`k 2001, s. 302–316.
- Dáčok Oleg, *Problema avtorstva „Opisu Êvropejs`koï Sarmatii” v istoriografii*, [w:] *Osâgnennâ istorii: Zbirnik nauk. prac’ na pošanu prof. Mikoli Pavloviča Koval’skogo z nagodi 70-riččâ*, Ostroz’ka akademiâ; Ukraïns’ke istorične tovaristvo, Ostrog–N`û-Jork 1999, s. 251–262.
- Dáčok Oleg, *Robota avtora Gustins`kogo litopisu z narrativami imozemnogo pohodžennâ (na prikladî „Hroniki Êvropejs`koï Sarmatii” A. Gvan`ini)*, [w:] *Dnipropropetrovs`kij istoriko-arheografičnij zbirnik*, Vidavnictvo Promin’, Dnipropropetrovs`k 1997, vip. 1: *Na pošanu profesora Mikoli Pavloviča Koval’skogo*, s. 146–156.
- Dáčok Oleg, *Vikoristannâ „Hroniki Êvropejs`koï Sarmatii” âk dzerela ukrains`kimi avtorami XVII–XVIII*, [w:] *Īstorioografični ta dzereloznavčî problemi istoriï Ukraïni: Īstorioografiâ ta dzereloznavstvo v časovomu vimiri: Mižvuzivs`kij zbirnik naukovih prac’*, Redakcijno-vidavničij viddil Dnipropropetrovs`kogo nacional`nogo universitetu, Dnipropropetrovs`k 2003, s. 224–241.
- Dzira Īvan, *Kozac`ke litopisannâ 30-h – 80-h rr. XVIII st.: dzereloznavčij ta istorioografičnij aspekti*, Īnstitut istoriï Ukraïni NAN Ukraïni, Kiïv 2006.
- Dzûba Olena, *Pol’ska kniga u bibliotekah Ukraïni XVIII st. (do istoriï ukrains`ko-pol’skih kul`turnih vzaêmin)*, [w:] *„Īstinu vstanovlûê sud istoriï”. Zbirnik na pošanu Fedora Pavloviča Ševčenko*, t. 2: *Naukovî studii*, Īnstitut Īstorii Ukraïni NAN Ukraïni, Kiïv 2004, s. 364–372.
- Gis Kacper, *Tworczość historyczna Aleksandra Gwagnina*, Rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem prof. dr. hab. Jana Jurkiewiczza, Poznań 2018.
- Ikonnikov” Vladimir”, *Opyt” russkoj istoriografii*, Tipografiâ Imperatorskago Universiteta sv. Vladimira Akc. Obš. N.T. Korčak”-Novickago, Kiev” 1908, t. 2, ks. II.
- Īsičenko Ūrij, *Kiêvo-Pečers`kij Paterik u literaturnomu procesi kincâ XVI – počatku XVII st. na Ukraïni*, Vidavnictvo Naukova dumka, Kiïv 1990.
- Īsičenko Ūrij, *Ukraïns`ka barokova proza v pošuku literaturnoi modeli počatkiv shidnoslov`âns`koï istoriï*, [w:] *Pisemnist’ Kiïvs`koï Rusi i stanovlennâ ukrains`koï literaturi: Zb. nauk. prac’*, Vidavnictvo Naukova dumka, Kiïv 1988, s. 184–205.
- Issledovatel’skie materialy dlâ „Slovarâ knižnikov i knižnosti Drevnej Rusi”*, „Trudy otdela drevnerusskoj literatury”, Izdatel’stvo Nauka, Leningrad 1985, t. 39, s. 18–277.
- Īstorîâ ukrains`koï literaturi: u 8-i t.*, Vidavnictvo Naukova dumka, Kiïv 1967, t. 1: *Davnâ literatura (XI – perša polovina XVIII st.)*.
- Jabłonowski Aleksander, *Akademia Kijowsko-Mohilańska: zarys historyczny na tle rozwoju ogolnego cywilizacyi zachodniej na Rusi*, „Materyały i opracowania,

- dotyczące historii i wyższych zakładów naukowych w Polsce. V”]; druk W. L. Anczyca i spółki, Kraków 1899–1900.
- Knâz'kov Ūrij, *Nekotorye voprosy publikacii ukraïnskogo hronografa*, [w:] *Analiz publikacij istočnikov po otečestvennoj istorii*, Dnepropetrovskij gosudarstvennyj universitet, Dnepropetrovsk 1976, s. 75–82.
- Knâz'kov Ūrij, *Ukraïnskij hronograf kak istočnik po otečestvennoj istorii. Avtoreferat dissertacii ... kandidata istoričeskikh nauk*, Moskovskij gosudarstvennyj universitet, Moskva 1984.
- Knâz'kov Ūrij, *Ukraïnskij hronograf v otečestvennoj istoriografii*, [w:] *Aktual'nye istoriografičeskie problemy otečestvennoj istorii XVII–XIX vekov: Sbornik naučnyh trudov*, Dnepropetrovskij gosudarstvennyj universitet, Dnepropetrovsk 1982, s. 75–83.
- Kovaľskij Nikolaj, *Istočnikovedenie istorii Ukrainy XVI – pervoj poloviny XVII veka*, Dnepropetrovskij gosudarstvennyj universitet, Dnepropetrovsk 1979, cz. 4: *Obzor osnovnyh otečestvennyh sobranij arhivnyh istočnikov: Učebnoe posobie po speckursu*.
- Kovaľskij Nikolaj, *Izvestiâ po istorii i geografii Ukrainy XVI veka v „Hronike Sarmatii Evropejskoj” Aleksandara Gvan'ini*, [w:] *Nekotorye problemy otečestvennoj istoriografii i istočnikovedeniâ: Sbornik naučnyh statej*, Dnepropetrovskij gosudarstvennyj universitet, Dnepropetrovsk 1972, s. 107–128.
- Kuran Michał, *Marcin Paszkowski – poeta okolicznościowy i moralista z pierwszej połowy XVII wieku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2012.
- Levickij Orest', *Predislovie*, [w:] *Lëtopis' Samovidca po novootkrytym” spiskam” s” priloženiem” treh” Malorossijskich” hronik”: Hmel'nickoj, „Kratkogo Opisaniâ Malorossii” i „Sobraniâ Istoričeskago”*. Izdana Kïevskoû vremennoû komissieû dlâ razbora drevnih” aktov”, Tipografiâ K.N. Milevskago, Kïev” 1878, s. I–XVIII.
- Micik Ūrij, *Îstoriâ Kïivs'koï Rusi u visvitlenni ukraïns'kih litopisciv XVII st. Semena Galugovs'kogo ta Âna Binvil's'kogo*, [w:] *Pisemnist' Kïivs'koï Rusi i stanovlennâ ukraïns'koï literaturi: Zbirnik naukovih prac'*, Vidavnictvo Naukova dumka, Kïiv 1988, s. 230–236.
- Micik Ūrij, *Litopis Âna Binvil's'kogo*, „Naukovî zapiski NaUKMA: Îstoričnî nauki: zbirnik naukovih prac'”, t. 20, cz. 2, Vidavnictvo KM Academia, Kïiv 2002, s. 60–77.
- Micik Ūrij, *Peredmovâ*, [w:] F. Sofonovič, *Hronika z litopisciv starodavnih*, Vidavnictvo Naukova dumka, Kïiv 1992, s. 5–51.
- Micik Ūrij, *Vstup*, [w:] O. Gvan'inî, *Hronika êvropejs'koï Sarmatii*, uporâdkuv. ta per. z pol. o. Ū. Micika, Vidavničij dim Kiêvo-Mogilâns'ka akademiâ, Kïiv 2007, s. 5–33.
- Miško Dmitro, *Gustins'kij litopis*, „Ukraïns'kij istoričnij žurnal” 1971, № 4, s. 68–73.
- Mycyk Ūrij, *Ukraïnskie letopisi XVII veka: učebnoe posobie*, Dnepropetrovskij gosudarstvennyj universitet, Dnepropetrovsk 1978.
- Nalivajko Dmitro, *Kozac'ka hristiâns'ka respublika (Zaporoz'ka Sič u zahidnoêvropejs'kih istoriko-literaturnih pam`âtkah)*, Vidavnictvo Dnîpro, Kïiv 1992.

- Nalivajko Dmitro, *Očima Zahodu. Recepcija Ukraïni v Zahidnij Ėvropi XI–XVIII st.*, Vidavnictvo Osnovi, Kiïv 1998.
- Pahl'ovs'ka Oksana, *Ukraïns'ko-italijs'ki literaturni zv'âzki XV–XX st.*, Vidavnictvo Naukova dumka, Kiïv 1990.
- Pervolf" Īosif", *Slavâne, ih" vzaimnyâ otnošeniâ i svâzi*, Tipografiâ K. Kovalevskago, Varšava 1888, t. 2: *Slavânskaâ ideâ v"literaturě do XVIII veka*.
- Rogow Aleksander, *Maciej Strykowski i historiografia ukraińska XVII wieku*, „Slavia Orientalis” 1065, R. 14, nr 3, s. 311–329.
- Rogov Aleksandr, *Russko-polskie kul'turnye svâzi v èpohu Vozroždieniâ (Strykovskij i ego Hronika)*, Izdatel'stvo Nauka, Moskva 1966.
- Sielicki Franciszek, *Kronikarze polscy w latopisarstwie i dawnej historiografii ruskiej*, „Slavia Orientalis” 1965, R. 14, nr 2, s. 143–178.
- Sobieszczański Franciszek Maksymilian, *Gwagnin*, [w:] *Encyklopedyja Powszechna*, Nakład, druk i własność S. Orgelbranda, Księgarza i Typografa, Warszawa 1862, t. 11 (Gui–Hof), s. 76–83.
- Ul'ânovs'kij Vasilij, Âkovenko Natalâ, *Ukraïns'kij pereklad Hroniki Strijkovs'kogo kincâ XVI – počatku XVII stolittâ*, „Rukopisna ta knižkova spadšina Ukraïni” 1993, vip. 1, s. 5–12.
- Virs'kij Dmitro, *Riç Pospolita pro kozakiv (1560-ï – počatok 1650-h rr.)*, Īnstitut istorii Ukraïni NAN Ukraïni, Kiïv 2021.
- Virs'kij Dmitro, *Riçpospolits'ka istoriografiâ Ukraïni (XVI – seredina XVII st.)*, u 2-h č., Īnstitut istorii Ukraïni NAN Ukraïni, Kiïv 2008, cz. 1.
- Virs'kij Dmitro, *Roskolani sered Sarmativ: riçpospolits'ka istoriografiâ Ukraïni (kinec' XV st. – 1659)*, Īnstitut istorii Ukraïni NAN Ukraïni, Kiïv 2013.
- Waugh Daniel Clarke, *Notes on Seventeenth-Century Translations from the Polish „Kronika” of Alexander Guagnini*, [w:] E.L. Keenan, *The Kurbski – Grozny Apocrypha*, Harvard University Press, Cambridge (Mass.) 1971, p. 149–151.
- Waugh Daniel Clarke, *The Great Turkes Defiance On the History of the Apocryphal Correspondence of the Ottoman Sultan in its Muscovite and Russin Variants*, with a Foreword by Academician Dmitrii Sergeevich Likhachev, Slavica Publishers, Columbus (Ohio) 1978.

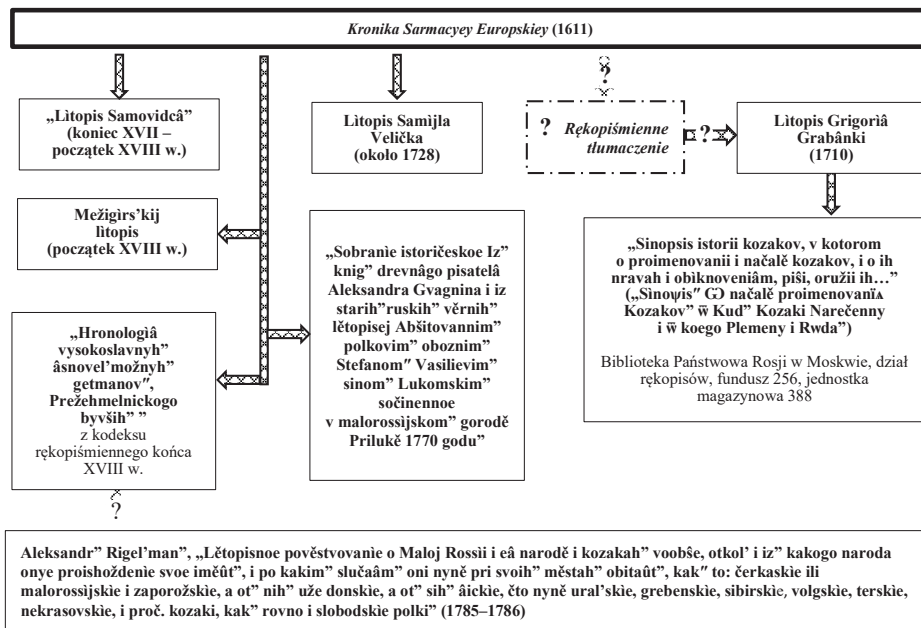
Załącznik 1

Schemat wykorzystania *Kroniki Aleksandra Gwagnina* przez autorów ukraińskich w końcu XVI–XVII wieku

Załącznik 2

Schemat wykorzystania *Kroniki Aleksandra Gwagnina* przez autorów ukraińskich w XVIII wieku

Oleh Diachok (Олег Дячок, Oleg Dáčok), doktor (kandidat iŝtoriĉnih nauk), docent. W 1992 roku obronił rozprawę doktorską na temat: „*Hronika Êvrops’koï Sarmatii*” Alessandro Gvan’ini âk dŝerelo z iŝtoriï Ukraïni XV–XVI st. („*Kronika Sarmacyey Europskiey*” Aleksandra Gwagnina jako ŝródło dziejów Ukrainy w XV–XVI wieku). Autor stu pięćdziesięciu publikacji z zakresu ŝródłoznawstwa i historiografii ŝredniowiecznej i wczesnonowoŝytnej historii Ukrainy, historiografii historii prawa, prawa konstytucyjnego. Jest autorem podręcznika prawa konstytucyjnego obcych państw oraz współautorem monografii i dwóch podręczników z historii działalności celnej. W latach 2010–2020 był zastępcą redaktora naczelnego zbioru prac naukowych *Īstoriâ torgivli, podatkov ta mita (Historia Handlu, Podatków i Ceł)*.

Emeryt.